

Tallinna Ülikool
Germaani-Romaani Keelte ja Kultuuride Instituut
Tõlkekoolituse osakond

Maarja Paesalu

**REAALIDE TÕLKIMISEST EESTI PROOSA VAHENDAMISEL
HISPAANIA KEELDE**

Magistritöö

Juhendaja: dotsent Anne Lange, PhD

Tallinn 2014

Sisukord

Sissejuhatus.....	3
1. Eesti kirjandus hispaania keeles	6
2. Hispaania tõlkepoliitikast	13
3. Reaalidest ja tõlkimisest	16
3.1 Reaalide tõlkimine kui dialoog	18
3.2 Võõrapärane või kodustav tõlge?.....	20
3.3 Tähenduste vastavusest reaalide tõlkimisel	21
3.4 Reaalide ja nende tõlkevõtete liigitus	24
4. Emil Tode „Estado fronterizo” („Piiririik”).....	27
4.1 Etnograafilised reaalid	30
4.2 Geograafilised reaalid	34
4.3 Pärisnimed.....	36
4.4 Ühiskondlik-poliitilised reaalid.....	39
4.5 Tulemused ja järeldused.....	41
5. Jaan Kaplinski „El mismo río” („Seesama jõgi”).....	44
5.1 Võru murre kui reaal	47
5.2 Pärisnimed.....	48
5.3 Etnograafilised reaalid	54
5.4 Ühiskondlik-poliitilised reaalid.....	58
5.5 Geograafilised reaalid	62
5.6 Tulemused ja järeldused.....	63
Kokkuvõte.....	66
Summary	70
Bibliograafia	73
Eesti keelest hispaania keelde tõlgitud ilukirjandusteosed	79

Sissejuhatus

Tõlkimine paneb aluse kultuurilise „teise” teadvustamisele ja mõistmisele, vahel ka allutamisele. Suurel kultuuril on väiksema kultuuri ees eelised: selle loojaid ja tarbijaid on tohutult rohkem; enamasti on suur väikesest üle ka sõjaliselt ja majanduslikult. Väiksem kultuur võib suure kultuuri kontekstis tihti assimileeruda, nähtamatuks jääda või hääbuda. Tõlkimine on aga igal juhul tähtis, sest ka assimileeritud tõlge aitab kultuuritekste olevikuliseks muuta – assimileeritud olevikulisus on ju eelistatavam kui olevikulisuse puudumine. Ennatlik oleks oodata, et väikeste kirjanduste tõlked suurtes kultuurides muutmisprotsesse algataksid. Teisalt aga ei maksaks eeldada, et suur kultuur alati väikese kultuuri jalge alla tallab.

Magistritöö teema valiku aluseks oli tähelepanek, et eesti keelest on hispaania keelde ilukirjandust väga vähe tõlgitud. Sellega seoses tekkis soov uurida, millised on eesti kirjanduse hispaania keelde tõlkimise tagamaad ja kuidas on meie kultuuri üldse võimalik hispaania keeles edasi anda. Inglise keelesuuna tõlkijatele korraldasid Eesti Kirjanduse Teabekeskus ja Tallinna Ülikool 2014. aasta 13.–16. veebruaril koolituse, mida nimetati eesti kirjanduse inglise keelde tõlkijate meistriklassiks. Analoogilisi üritusi on eeldatavasti oodata ka teistel keelesuundadel. Autor usub, et magistritöö annab aimu, millised on võimalused eesti kirjanduse vahendamiseks hispaania keelde, ja loodab, et tööd on ehk võimalik tulevastel koolitustel õppematerjalina kasutada.

Eesti kultuuri tõlkimise uurimiseks otsustas autor võtta vaatluse alla reaaliid – Eestile omased kultuurispetsiifilised elemendid, mis hispaania kultuuris puuduvad või on teistsuguse tähendusega. Etnograafiliste, ühiskondlik-poliitiliste ja geograafiliste faktide ning tähenduslikult motiveeritud pärisnimede tõlkimises seisnebki üks Eesti kultuurilise eripära edasiandmise võtmeid. Ilukirjanduses esinevate reaaliide tõlkimist on varem uuritud eesti keelde tõlgitud teoste põhjal. 2006. aastal kaitses Mari Laan Tartu Ülikoolis magistritöö teemal „Reaaliide tõlkimine hispaaniakeelse kirjanduse eestindamisel”, 2011. aastal kaitses Karen Schmidt samas ülikoolis magistritöö „Kultuurispetsiifiliste elementide tõlkimine Daniel Kehlmanni romaani „Maailma mõõtmine” näitel”. Nende tööde lugemine inspireeris tegema vastupidist uurimust suurema keele – hispaania keele – suunal.

Kuna tõlge on eelkõige tõsiasi tõlkivas kultuuris, annab magistritöö esmalt ülevaate tõlkekirjanduse üldisest olukorrast Hispaanias ja eesti kirjandusest Hispaania kultuuriruumis. Töö põhiline eesmärk on aga kahe eesti keelest hispaania keelde tõlgitud ilukirjandusteose reaalide tõlkevõtete näitel uurida, kuidas on eesti kultuuri hispaania keelde vahendatud. Kas eestlus on jäänud eestluseks või on sellest saanud hispaanlus? Üksiksõnade tasandil toimunud tõlkenihete pinnalt paistab suurem küsimus: kas „Eesti” on üldse tõlgitav ja tõlkes mõistetav? Kas eesti kultuur on hispaania kultuurile täiesti kauge või on kahel kultuuril ka ühisjooni?

Analüüsitud teosed on Emil Tode „Piiririik” ja Jaan Kaplinski „Seesama jõgi”. Vaatluse alla on võetud just proosa, sest selles on luulega võrreldes reaalide uurimiseks rohkem materjali. Valimi põhjendus on see, et nimetatud kaks teost on ainsad Hispaanias kirjastatud ja täiskasvanutele mõeldud proosateosed, mis on eesti keelest hispaania keelde tõlgitud ilma kolmanda keele (saksa, vene või prantsuse) vahenduseta. Esialgse valimi hulka kuulus ka Viivi Luige „Seitsmes rahukevad”, mille kohta bibliograafilistes andmebaasides polnud kaudtõlke märget. Vestlustest Hispaania kirjandusinimestega selgus aga, et teos tõlgiti hispaania keelde saksa keelest, ja seetõttu tuli see magistritööst välja jätta.

Magistritöö on jaotatud viieks peatükiks. Esimeses peatükis antakse ülevaade eesti kirjanduse tõlkimisest hispaania keelde: milliseid teoseid on tõlgitud, kes on olnud põhilised asjaajajad ja missuguseid asjaolusid tuleb meie kirjanduse vahendamisel arvesse võtta. 2014. aasta veebruaris vestles magistritöö autor Jüri Talvetiga ja vahetas e-kirju Albert Lázaro-Tinautiga. Esimene peatükk põhinebki suuremas osas nende mõttevahetuste käigus saadud informatsioonil.

Teises peatükis keskendutakse Hispaania tõlkepoliitikale. Peatükist selgub, kui palju ja mis keeltest tõlgitakse, mis staatus on tõlkijatel, milline on Hispaania keelekorraldus ja mida ootavad sealsed lugejad.

Kolmandas peatükis käsitletakse reaalide olemust ja tõlkimist. Selgitatakse, mida reaalide all mõista ja millised asjaolud mõjutavad nende tõlkimist. Seejärel kirjeldatakse reaalide tõlkimist kui dialoogi kahe kultuuri vahel. Edasi uuritakse, kas kasutada reaalide tõlkimisel pigem kodustavat või võõrapärast lähenemist, ja mõtiskletakse, kas reaalide tõlkimisel saab rääkida

ühete tähenduste vahendamisest. Peatüki lõpus on välja toodud reaaside tüpoloogia ja tõlkestrateegiad, nagu neid on empiirilises uurimuses eristatud.

Neljas ja viies peatükk keskenduvad reaaside tõlkimise analüüsile konkreetsete teoste näitel. Mõlema peatüki alguses on välja toodud info teoste tiraaži ja müüginumbrite ning raamatukogudes olevate eksemplaride ja laenutuste kohta. Ka on esitatud olulisemad mõtted teoste arvustustest. Peale selle on analüüsitud teoste kaastekste, mis – nagu arvustusedki – loovad konteksti meie reaaside mõistmiseks. Reaalid on tüpoloogia järgi jagatud alapeatükkidesse, milles on kirjeldatud levinumaid tõlkevõtteid. Tõlkevõtete näited on vastavalt vajadusele ka eesti keelde tagasi tõlgitud. Peatükid lõpevad tulemuste kokkuvõtte ja järeldustega, kuidas on reaaside tõlkimise kaudu edasi antud eesti kultuuri, millised on kahe kultuuri ühisjooned ja missuguseid teadmisi on oodatud lugejalt. Magistritöö kokkuvõttes esitatakse uurimuse lõppjäreldused.

Magistritöö autor tänab oma juhendajat Anne Langet, kelle kannatlikkus, hüva nõu ja õpetussõnad aitasid töö valmimisele jõudsasti kaasa, ning Jüri Talvetit ja Albert Lázaro-Tinauti, kes sõbralikult ja pühendumusega jagasid oma kogemusi eesti kirjanduse vahendamisest Hispaanias.

1. Eesti kirjandus hispaania keeles

Eesti kirjanduse hispaania keelde jõudmise eest võlgname tänu Jüri Talvetile – eesti luuletajale, kirjandusteadlasele, tõlkijale ja siinsele hispanistika arendajale. Hispaanlastest on meie kirjanduse tõlkimise edendamisel suure töö ära teinud kirjastaja, tõlkija, esseist, õppejõud ja Ida-Euroopa kultuuride (eriti soomeugri ja balti kultuuride) huviline Albert Lázaro-Tinaut. Käesolev peatükk põhineb suuremas osas infol, mida magistritöö autor sai 2014. aasta veebruaris Jüri Talvetilt ja Albert Lázaro-Tinautilt.

Hispaania keeles on eraldi väljaannetena ilmunud 22 eesti kirjandusteost (vt lisa). 13 korral on tõlgitud proosat, 9 korral luulet. Proosatõlgetest 6 on mahukamad täiskasvanutele mõeldud ilukirjandusteosed, ülejäänud 7 on lastekirjandusteosed, neist 5 muinasjutud. Hispaanias on läbi aegade avaldatud 16 erinevat hispaania keelde tõlgitud eesti kirjandusteost. Väljaspool Hispaaniat (Eestis, Venemaal või mõnes muus riigis) on hispaania keelde tõlgitud erinevaid eesti kirjandusteoseid kirjastatud 6 korral. Võrdluseks võib tuua, et UNESCO andmebaasi (2014) järgi on ungari keelest hispaania keelde tõlgitud ja Hispaanias kirjastatud 69 erinevat ilukirjandusteost, soome keelest 37 ilukirjandusteost. Leedu keelest hispaania keelde tõlgitud erinevaid ilukirjandusteoseid on Hispaanias avaldatud 12: neljal korral proosat ja 8 korral luulet; läti keelest tõlgituna on Hispaanias avaldatud 6 erinevat teost: ühel korral proosat ja viiel korral luulet (Tinaut 2004: 78–85).

Esimene hispaania keelde tõlgitud eesti proosateos ilmus Kuubal La Habanas aastal 1895. Tegu oli Friedrich Reinhold Kreutzwaldi muinasjutuga „Vägev vähk ja täitmatu naine”, mis ilmus Jose Martí tõlkes ja jõudis hispaania keelde läbi kahe keele. Arvatavasti tehti muinasjutu tõlge prantsuse keele põhjal 1883. aastal ilmunud „L’ecrevisse. Conte Esthonien” järgi, mille oli saksa keelest tõlkinud E. L. Labolaye. (Tinaut 2004: 72). Teine hispaania keelde tõlgitud proosateos ilmus Barcelonas: see oli Arved Viirlaiu „Ristideta hauad”, mis tõlgiti prantsuse keele kaudu aastal 1966. Pärast aastakümnetepikkust pausi sai tõlketegevus taas hoogu nõukogude aja lõpul, kui väljaspool Hispaaniat kirjastati mõned hispaania keelde tõlgitud lasteraamatud. Moskvast ilmusid vene keelest hispaania keelde tõlgituna Heljo Männi „Koer taskus” (1982) ja Kreutzwaldi muinasjutt „Tark mees taskus” (1987). Barcelona ajakirjas

Devenir avaldati 1983. aastal otse hispaania keelde tõlgituna Kreutzwaldi muinasjutt „Kuuvalgel vihtlejad neitsid”. Tallinnas Perioodika kirjastuses anti nõukogude aja lõpul (1990) otse hispaania keelde tõlgituna välja eesti muinasjuttude kogumik „Cuentos tradicionales estonios”. Tolleaegset tõlketevõtmise hoogustumist seletab Nõukogude Liidu poliitika tõlkida eri liiduvabariikides elavate rahvaste kultuuritekste teistesse keeltesse ja siis neid tõlkeid liidusiseselt kirjastada.

Hispaanias avaldati järgmised tõlked alles pärast meie taasiseseisvumist. Prantsuse keele kaudu jõudsid Hispaaniasse Jaan Krossi „Keisri hull” (1992) ja „Professor Martensi ärasõit” (1995). Saksa keele kaudu tõlgiti Viivi Luige „Seitsmes rahukevad” (1993). Üheksakümnendate lõpus (1998) tõlgiti hispaania keelde Emil Tode „Piiririik”. See oli esimene täiskasvanutele mõeldud eesti proosateos, mis ilmus Hispaanias ja oli sealjuures tõlgitud otse eesti keelest. Järgmine otse eesti keelest tõlgitud ja täiskasvanutele mõeldud proosateos – Jaan Kaplinski „Seesama jõgi” – kirjastati Hispaanias aastal 2011. Lisaks ilmus Hispaanias 2011. aastal Piret Raua lasteraamat „Härra Linnu lugu”.

Hispaanias on lisaks proosatõlgetele avaldatud ka eesti luulet. Luule on eranditult tõlgitud otse meie keelest hispaania keelde. 1990. aastal ilmus Barcelona ajakirjas El Ciervo pealkirja all „Voces femeninas del este” koos leedukeelsete luuletustega ka väike valimik Marie Underi ja Betti Alveri tõkeluulet. 1993. aastal ilmus Granada ajakirjas Carmina Burana valimik eesti tõkeluulet pealkirjaga „Poesía estonia” (Jaan Kaplinski, Ain Kaalep, Betti Alver, Artur Alliksaar jt). Samal aastal avaldati hispaania keelde tõlgitud eesti luulet ajakirjas Angélica pealkirjaga „Cuatro poemas estonianos”. 1998. aastal ilmus Tarazonas väike brošüür Kaplinski luulet – „Nada más que algo más”. 2002. aastal ilmus Valencias Jüri Talveti luulekogu „Eesti elegia ja teisi luuletusi”. 2003. aastal avaldas ajakiri Lateral Kreutzwaldi luuletuse „Priiusele”. 2007. aastal ilmus kultuuriajakirjas Turia valimik Lydia Koidula luulet. 2013. aastal ilmus Hispaanias Tarazonas Jüri Talvetilt luulekogu „Unest, lumest”, mis oli varem hispaania ja paralleelselt inglise keelde tõlgituna ilmunud Rumeenias (2011). Eestis on hispaania keelde tõlgituna kirjastatud Mathura luulekogu „Tuhat unenägu” (2011).

Meie kirjanduse hispaania keelde tõlkimist on toetanud Eesti Kultuurkapital, alguses otsetoetustega ja hiljem stipendiumiga Traducta. Erand oli „Piiririik”, mille tõlke eest maksis väljaandev kirjastus Tusquets. Siiski toetab Traducta ennekõike proosatõlkeid, luule toetamine on tagasihoidlikum. Tihti võibki Traducta stipendium kuluda sellele, et kirjastust suurema hulga luuleraamatute ostuga toetada. Jüri Talveti sõnul on Hispaanias olnud luulet raskem avaldada kui proosat: luule väljaandmine ei too kaasa materiaalet kasu ning seepärast on kirjastajate leidmine keeruline. Kaasa aitavad muidugi isiklikud sidemed, kuid soov luulet või ka proosat hispaania keelde tõlkida peab esmalt lähtuma sellest, et tõlgitav tekst oleks kvaliteetne ja tõlkimist väärt.

Suurematest keeltest on Hispaania tõlkemaastikku kujundanud prantsuse keel. Kaudtõlke aktsepteerimine Hispaanias ongi olnud eesti kirjanduse hispaania keelde tõlkimist mõjutanud oluline eelnorm. Kui Hispaania tõlkekirjandusmaastikul prantsuse eeskujudest ei lähtutaks, poleks Hispaanias näiteks osatud märgata Jaan Krossi teoseid. Kaudtõlge on sageli väikeste kirjanduste ainus väljapääs, mis on aga õigustatud vaid siis, kui kaudtõlkija teeb koostööd isikutega, kes lähtekeelt oskavad. Jaan Krossi oli nõukogude ajal tõlgitud juba nii soome kui vene keelde, Nõukogude Liidu lagunemisel hakati teda tõlkima ka lääneriikides, näiteks Prantsusmaal. Krossi teoste vastu tekkis suur huvi mainekal katalaani filmikunstnikul Joaquín Jordál, kes otsustas prantsuse keele kaudu tema kolm teost hispaania keelde tõlkida. Tõlked vaatas üle ja võrdles originaaliga Jüri Talvet. Hispaanias ilmusid kaks Jaan Krossi romaani, mille fookuses oli Tsaari-Venemaa, aga kolmas raamat, Krossi jutustuste kogu, mis pigem Eesti temaatikale keskendus, jäigi sobiva hetke möödudes avaldamata, kuigi tõlge oli valmis. Avaldamata jätmist mõjutas arvatavasti ka see, et Krossi teiste teoste müüginumbrid olid Hispaanias oodatust madalamad.

Pärast Nõukogude Liidu lagunemist langes Balti riikidele eriline tähelepanu. Tänu sellele jõudis hispaania keelde ka Emil Tode „Piiririik”, mis oli saanud Balti Assamblee preemia ja oli tõlgitud juba paarikümnesse keelde. Ilmuma pidi ka Önnepalu teine romaan „Hind”. Kahjuks jäeti see avaldamata, sest „Piiririigi” müüginumbrid olid olnud madalad ja huvi Baltimaade vastu polnud romaani „Hind” plaanitud ilmumise ajal Hispaania kirjandusmaastikul enam haripunktis.

Jaan Kaplinski romaan „Seesama jõgi” jõudis hispaania keelde tänu 2010. a toimunud Helsingi raamatumessile, kus Eesti Kirjanduse Teabekeskuse inimesed teose vastu huvi äratasid: messil toonitati seda, et teos on tõlgitud juba rootsi keelde ja tulemas ka inglise keeles. „Seesama jõgi” avaldati noores Escalera kirjastuses. Talveti sõnul tulebki tihti loota nooremate kirjastuste initsiatiivile: praegu valmistub Madridi teine noor kirjastus Yorki avaldama Liivi luulekogu ja välja andma eesti muinasjuttude kordustrükki.

Enne tõlkima asumist on tarvis kaaluda, milline osa meie kirjandusest võiks Hispaanias huvi äratada. Tõlkimiseks valitud kirjandus võib aga Hispaania konteksti sattudes kaotada osa oma algsest tähendusest või isegi väärtusest. Kui teose seos Eesti kultuurimaastikuga on liiga tugev, jääb see mõistetamatuks, aga kui teos on liiga universaalne, ei ärata see tähelepanu (Heinloo 2013: 72). Kuna Eestis pole maailmakirjanduslikku kapitali, siis on kirjanduse loomisel ja selle teistesse keeltesse tõlkimisel üks võimalus tugineda oma rahvuslikkusele (*nationalité*): „Mida vähem maailmakirjanduslikku kapitali, seda rohkem rahvuslikkust ja enesessesulgumist.” (Kirss 2012). Rahvuslikule pagasile tuginemine on üks tõlkimist mõjutavaid norme. Hispaania keelde tõlgitud eesti proosateosed ongi enamasti ajalooühingulised, eestlaste identiteediküsimust käsitlevad romaanid. Kas nad aga äratavad huvi?

Albert Lázaro-Tinauti sõnul (1999: 10–13) paistab Eesti hispaanlastele kauge ja sama eksootiline kui India või Usbekistan. Sellist suhtumist on kujundanud eelkõige kunagine Nõukogude Liidu suletud ühiskond, mis hispaanlaste silmis ühtlustas kõik Nõukogude Liidus elavad rahvad üheks halliks massiks. Tänapäeval aetakse Balti riike omavahel segi või peetakse neid üheks poliitiliseks tervikuks, kuigi võimalik oleks näiteks tõmmata paralleele nõukogude võimu alla kuulunud Balti riikide ja Franco ajastu vahel. Viimastel aastatel on hispaanlaste hulgas kasvanud küll huvi Eesti turismiväärtuste vastu, aga see ei tähenda, et hakataks rohkem huvituma meie kirjandusest. Eesti kultuuri tuntakse Hispaanias endiselt halvasti ja pole suurt lootust, et see olukord paraneks. Osaliselt on selles süüdi Hispaania üldharidussüsteem, kus ainete õpetamine on pealiskaudne, iseseisvalt valitud raamatute lugemist ei soodustata (tuleb lugeda ainult kohustuslikku kirjandust) ja sellest tulenevalt on üldteadmised (nt geograafilised

teadmised, mis võimaldaksid Eesti maailmakaardile paigutada) kesised. Vähestele huvilistele on Hispaanias aidanud eesti kultuuri tutvustada mõned konverentsid ja külalisloengud ülikoolides.

Meie kirjanduse ilmumisel on Hispaanias toimunud mõned esitlused. 3. oktoobril 2003 esitleti Madridi kultuuriasutuses Circulo de Bellas Artes Jüri Talveti luulekogu „Elegía estonia y otros poemas”, esitluse eestvedaja oli Eesti saatkond Hispaanias. 16. märtsil 2011 esitleti Barcelona raamatupoes La Central de Raval Kaplinski romaani. Tinauti sõnul pole raamatuesitlused Hispaanias populaarsed, seal käivad enamasti vaid asjaosaliste (tõlkijate, autorite, kirjastajate) tuttavad ja teised kirjastajad. Esitlused raamatute müüki tavaliselt ei suurenda, pigem teevad seda arvustused. Eesti tõlkekirjandus jagab Hispaanias sama saatust teiste väikekirjandustega: hoolimata mõnest arvustusest ja esitlustest jäädakse kasumit tootvast kirjastamistevõime paratamatult välja. Seega on iga väikekirjanduse tõlke ilmumine Hispaanias alati suur töövõit. Ainult erakordsel juhul, kui eesti kirjandus läheks rahvusvaheliselt moodi, saaks see ka Hispaanias rohkem kõlapinda. Moodi läheks meie kirjandus näiteks siis, kui eesti kirjanik võidaks Nobeli preemia; sel juhul ärkaks lugejates huvi. Meie kirjandust loevad praegu Hispaanias aga ainult mõned tõsise kultuurihuviga inimesed.

Tõlked eesti keelest hispaania keelde on tehtud paljude vahendajate kaasabil, sagedasti teiste keelte kaudu. Senini pole ühtki hispaanlasest otsetõlkijat, parimal juhul teeb eestlane tõlkealuse, mida viimistleb hispaania keelt emakeelena kõnelev inimene. Nii ongi tõlgitud proosateosed „Seesama jõgi” ja „Piiririik”, mida selles magistritöös uuritakse. Otsetõlkijaid ei leidu, sest eesti keel on haruldane, Hispaanias seda ei õpetata ja meie kirjanduse tõlkimine hispaania keelde ei saaks olla püsiv leivatöö. Eesti kirjanduse tõlkijat peab inspireerima eelkõige tingimusteta kultuurihuvi, sest materiaalselt kasu pole loota. Tõlkija tasu on rahulolu selle üle, et ta on hakkama saanud võimatuna näiva ülesandega – on suutnud keerulises mitmeindoeuroopa keeles kirjutatud teose hispaania keelde vahendada.

Lisaks tõlketeoste ilmumisele teises keeles on oluline ka see, kas neid teoseid on kajastatud ajakirjanduses või blogosfääris (Väljataga 2012). Suurtes maades kirjutatakse väikekirjanduste tõlgetest mainekas ajakirjanduses harva. Eesti kirjanduse kohta on Hispaanias kirjutatud vaid

mõned artiklid. Pärast teose „Keisri hull” ilmumist avaldas ajaleht El País pikema loo Jaan Krossist; kirjutise autor oli Carlos García Gual. 1998. aastal avaldati Hispaania lehtedes „Piiririigi” kohta kaks arvustust: 18. septembril ilmus päevalehes La Vanguardia Robert Saladrigase arvustus „Un hombre del este sin carta de ciudadanía” ja 19. septembril ajalehe El País kultuurilisas Benjamin Prado artikkel „La otra Cara de la misma Cosa”.

Välismaalastele mõeldud ajakirjas Estonian Literary Magazine ilmus 1999. aastal Albert Lázaro-Tinauti artikkel „The presence of Baltic literatures in Spain”. 2004. aastal ilmus katalaani keeles samalt autorilt ka artikkel „La recepció de les literatures ibèriques a Estònia, Letònia i Lituània i les traduccions de les literatures del Bàltic oriental a l'Estat espanyol”. Lisaks on Tinaut (2011a) oma blogis transeuntenorte.blogspot.com kirjutanud eesti kultuurist ja Jaan Kaplinski hispaania keelde tõlgitud romaanist. Tinautile kuulub veel blogi impedimentatransit.blogspot.com, kus on eesti kirjandust kajastatud pisteliselt. Sellest blogist võib leida postituse nimega „Cuatro poemas de Lydia Koidula” (2010a), kus on lugejani toodud ajakirjas Turia avaldatud Koidula luuletused nii eesti kui ka hispaania keeles ning põgusalt kirjeldatud luuletaja elulugu ja tema tähtsust Eesti ärkamisajal. Samas blogis (2010b, 2010c) on kajastatud ka Jüri Talveti teose „Eesti eeleegia ja teisi luuletusi” ilmumist ja pühendatud talle eraldi artikkel. Viimases on Talveti elu ja loomingu kõrval esitatud ka lühiülevaade Eesti kultuurimaastikust – ärkamisajast, balti-saksa mõjudest, Noor-Eesti-aegsest avatusest euroopalikele tendentsidele, nõukogude ajast. Seal on ka kirjutis Andres Ehini mälestuseks (2011b).

Tänapäevani kõige põhjalikum ülevaateartikkel eesti kirjanduse kohta Hispaanias ilmus 2003. aastal mainekas kirjandusajakirjas Revista de Libros. Artikli pealkiri on „El tocino en la ventana: literatura estonia en España” ja autor Madridi Complutense Ülikooli professori Ángel García Galiano. Nimetatud artiklis võrdleb Ángel García Galiano Jaan Krossi mitmekihilist stiili Cervantese omaga ja kirjutab, et Krossi teosed „Keisri hull” ja „Professor Martensi ärasõit” on näited ajaloolise isiku eluloo kaudu avalduvast Balti reaalsusest, mida iseloomustavad alatised piiritülid, võõrvõimude kohalolek ja intellektuaalide alandatus suurvõimude ees. Viivi Luige romaanist rääkides tõmbab Galiano paralleele „Seitsmenda rahukevade” ja Hispaania kodusõja järgsete romaanide vahele ning võrdleb Franco-aega

nõukogude temaatikaga. Artikli autor nimetab „Seitsmendat rahukevadet” tõeliselt eestilikuks meisterliku stiiliga teoseks, aga mainib samas, et lugemist raskendab suur hulk reaale. Hispaanias ilmunud eesti luule kohta kirjutab ta, et see on ainulaadne võimalus kuulda aastakümneid allasurutud teistsuguse Euroopa uhket häält.

2. Hispaania tõlkepoliitikast

Hispaania haridus- ja kultuuriministeeriumi statistika järgi andsid Hispaania kirjastused 2012. aastal välja 23 063 tõlget, mis moodustasid kirjastustes avaldatud teostest 22%. Tõlgete hulka arvati ka riigi ametlike keelte vahel tõlgitud teosed (9%). Kõige enam tõlgiti ilukirjandust (34,1%), sellele järgnesid lastekirjandus ja koomiksid (29,2%) ning filosoofia- ja psühholoogiatekstdid (6,2%). Enim tõlgiti inglise (51,2%), hispaania (15,9%), prantsuse (10,3%), itaalia (6,2 %), saksa (5,1%) ja jaapani keelest (2,6 %). Esikümnesse mahtusid veel katalaani (2,5%), portugali (0,9%), taani (0,7%) ja kreeka keel (0,6%). Aastal 2012 oli Hispaania tõlgitavate teoste arvu poolest Euroopas Saksamaa järel teisel kohal. (MCU 2013). Hispaanias on raamatute kirjastamine üks tähtsamaid kultuuritööstuse harusid, mida iseloomustab avatus teistsugustele maailmavaadetele. Kuigi kõige rohkem tõlgitakse inglise keelest, oli tõlgitavaid keeli 2012. aastal kokku üle 50, nende hulgas ka näiteks soome, sloveeni ja heebrea keel. (MCU 2012: 19–20).

Kuigi Hispaanias üritatakse tõlkeraamatute kirjastamisega tõlkijat kui kultuuride vahendajat aina enam väärtustada, on tõlkijaamet siiski alahinnatud. Tõlkija on tavainimese jaoks märkamatu, kiputakse arvama, et „raamatud tõlgivad ennast ise”. Ilukirjanduse tõlkimisest äraelamiseks ei piisa, vaid 45% hispaania tõlkijatest elatuvad ainult tõlkimisest, tõlkides lisaks ilukirjandusele ka tarbetekste. Tõlkimist õpetatakse küll 28 ülikoolis, kuid tõlkeõpe ei vasta turul valitsevatele tendentsidele ja peaks olema spetsiifilisem. Tõlkijatena töötavad paljud diplomita inimesed ja see põhjustab tõlgete hinna ja kvaliteedi kõikumist. Tõlkija tasu arvestatakse tõlkelehekülje eest (1700 tähemärki, 290 sõna), ilukirjanduse tõlkijaga tehtavad lepingud varieeruvad, levinum on variant, kus lisaks tõlkelehekülgedele eest saadavale tasule ootab tõlkijat tasu ka raamatu müüginumbrite pealt. Haruldasematest keeltest tõlkimine on kallim – lehekülg 18–20 eurot. (MCU 2008: 42–80).

Kultuuriministeerium annab hispaania keelde tõlgitud teoste eest kord aastas välja preemiad: parima tõlke preemia (*Premio Nacional de la Traducción*) ja tõlkija elutöö preemia (*Premio Nacional a la Obra de un Traductor*). Prantsuse keelest tõlkijal on võimalik kandideerida Stendhali preemiale, teistest keeltest (ka nt eesti keelest tõlkija) võib saada Esther Benítezi nimelise preemia. Mõnede autonoomsete piirkondade (Andalucía, Cataluña, Euskadi ja

Galicia) omavalitsustelt on võimalik taotleda toetusi hispaania keelde tõlgitavate teoste kirjastamiseks just nimelt nendes piirkondades. Hispaania kultuuriministeerium toetab suurte summadega oma kirjanduse tõlkimist teistesse keeltesse (aastatel 2002–2008 on nt hispaaniakeelsete teoste eesti keelde tõlkimiseks jagatud toetust 4 korda) ja samuti tõlkeid hispaania keele ja riigi teiste ametlike keelte vahel. Ilukirjanduse tõlkijate õiguste eest võitlevad riiklikud tõlkijate ühingud nagu nt La Sección Autónoma de Traductores de Libros de la Asociación Colegial de Escritores en España (ACEtt) või Asociación Profesional Española de Traductores e Intérpretes (APETI). Ülalmainitud autonoomsetes piirkondades on loodud eraldi tõlkijate ühingud. Hispaanias tehakse ka tõlkealast uurimustööd: sellele on pühendunud Castilla la Mancha ülikooli alla kuuluv Toledo tõlkeinstituut. Zaragoza provintsis asuv Casa del Traductor de Tarazona edendab samuti tõlkeuurimusi ja eriti teiste maade kirjanduste kirjastamist Hispaanias. (MCU 2008: 42–80).

Tõlkimist mõjutavaid keelelisi norme reguleerib Hispaanias riiklik keelehooldeasutus Real Academia Española (Kuninglik Hispaania Keele Akadeemia). Hispaania on normatiivne riik ja oma keele suhtes olnud aastakümneid kaitsval ja säilitaval seisukohal. Võõrmõjude vältimiseks on teiste kultuuride termineid olnud tavaks ortograafiliselt hispaania keelele kohandada või kalkadega tõlkida, kuid alates kaheksakümnendatest on hakanud tasapisi levima ka võõrapärastavamad tõlget soosiv suund. (Aixela 1996: 66). Hoolimata soovist keelt algupärasena hoida on sellesse siginenud palju prantsuse mõjusid: olulised inglise ja saksa kirjandusteosed on hispaania keelde tõlgitud prantsuse keelde kaudu, olles eelnevalt saanud Prantsusmaal menukaks. Prantsuse keele kaudu asuti hispaania keelde tõlkeid vahendama juba 17. sajandil, kui Prantsusmaast hakkas saama Euroopa uus kultuuri- ja võimukeskus; kaudutõlkimine kestab tänaseni, kuigi vähemal määral. (Pym 1998: 556–558).

Raamatuid tõlgitakse lugejatele. Hispaania Kirjastajate Liit (Federación de Gremios de Editores de España) uuris hispaanlaste lugemisharjumusi 2012. aastal. Küsitluses osales 6380 inimest. 63% küsitletutest luges raamatuid vähemalt kord kolme kuu jooksul. 77,5% raamatulugejatest luges ilukirjandust. 83,9% küsitletutest ootas lugemisest eelkõige head meelelahutust, vaid 11% aga seda, et lugemine laiendaks silmaringi, annaks kultuuriteadmisi. 20 loetavama autori hulgast 8 kirjutas hispaania keeles, 12 autorit oli tõlgitud muudest

keeltest. Muukeelsed autorid olid enamasti Inglismaalt (Ken Follett, J. K Rowling) või USA-st (E. L. James, Dan Brown, Rhonda Byrne). Kolm kõige loetavamat autorit olid muukeelsed: Ken Follet, E. L James ja Stieg Larsson. (Federacion de Editores 2013).

3. Reaalidest ja tõlkimisest

„Kultuur avaldub kõige käegakatsutavamalt reaalides, geograafilistes, olustikulistes, poliitilistes, administratiivsetes, seltskondlikes jms faktides, mis võivad teose lähtekultuuris olla sootuks teised kui tõlke lugeja kultuuris.” (Lange 2008: 36). Reaalide tõlkimine eesti keelest hispaania keelde mõjutab seda, kuidas antakse tõlkes edasi eesti kultuuri. Aja jooksul võivad ühe kultuuri tavad saada ka teise kultuuri „omaks”: kahe kultuuri vahelised reaalsed hajuvad, asemele võivad aga tekkida ka uued reaalsed. See, kas sõna funktsioneerib reaalsena või mitte, selgub alati kultuuride võrdlemisel. (Aixela 1996: 57–58). Eesti ja soome kultuure võrreldes pole näiteks ’soome-ugri hõim’ reaal, sõna tuumsisu on seotud mõlema kultuuriga ja ei tekita kahe kultuuri vahelises suhtluses mõistmisprobleeme. Tuumsisu tähendab Umberto Eco järgi sõna kollektiivseid sotsiokultuurilisi konnotatsioone (Ploom 2009: 117–118). Hispaanlastel on küll reaalsed olemas tunnustatud vaste *pueblo finougrio/finougrico*, aga selle kasutamisega ei teki hispaanlastel samu assotsiatsioone kui eestlastel ja soomlastel, sõna funktsioneerib nende jaoks kui võõra kultuuri element.

Reaale on raske eristada keelelistest või pragmaatilistest elementidest ja piirid reaalide ja mittereaalide vahel on suhtelised. Asja teeb keeruliseks ka see, et reaalsed pole staatilised, vaid dünaamilised: nende tähendus muutub kultuuridevahelistes suhetes pidevalt. Ühe definitsiooni reaalide olemuse mõistmiseks pakub Florin (1993: 123):

Realia (from the Latin word *realis*) are words and combinations of words denoting objects and concepts characteristic of the way of life, the culture, the social and historical development of one nation and alien to another. Since they express local and/or historical color, they have no exact equivalents in other languages. (Florin 1993: 123).

[Reaalid (ld *realis*) on sõnad ja sõnaühendid, mis tähistavad kindla rahvuse maailmavaate, kultuuri ning sotsiaalse ja ajaloolise arenguga seotud nähtusi ja objekte, mis on teistele rahvustele võõrad. Kuna reaalsed väljendavad kohalikku ja/või ajaloolist värvingut, pole neile teistes keeltes täpseid vasteid.]

Aixela (1996: 58) on reaale defineerinud nendega kaasnevate tõlkeraskuste kaudu:

Culture-specific items are those textually actualized items whose function and connotations in a source text involve a translation problem in their transference to a target text, whenever this problem is a

product of non-existence of the referred item or of its different intertextual status in the cultural system of the readers of the target text.

[Kultuurispetsiifilised elemendid on tekstielemendid, mille funktsiooni ja kõrvaltähendusi lähtetekstis on raske sihtteksti tõlkida, kuna sihtteksti lugeja kultuuriruumis need elemendid puuduvad või kannavad teistsugust tähendust.]

Reaalide tõlkimist mõjutavad faktorid saavad olla tekstiülesed (*supratextual*), tekstilised (*textual*) ja tekstisisesed (*intratextual*) (Aixela 1996: 65–70). Faktorid pole teineteist välistavad, vaid üksteise suhtes pigem täiendavad. Reaalide tõlkimisele avaldavad mõju ka Toury tõlkenormid (2012: 79–82): lähtenormid (*initial norms*), eelnormid (*preliminary norms*) ja tegutsemisnormid (*operational norms*).

Tekstiülesed faktorid on põhiliselt seotud Hispaanias kui sihtkultuuris valitsevate eelnormidega, millest on pikemalt räägitud esimeses ja teises peatükis, kus on käsitletud eesti kirjanduse tõlkimist Hispaanias ja Hispaanias valitsevat tõlkepoliitikat. Hispaania tõlkemaastikust tulenevad omakorda tõlkija tegutsemisnormid. Tegutsemisnormid sõltuvad osaliselt ka tõlkimise lähtenormidest, mis määravad valiku, mida üldse tõlkida ja kuidas seda teha. Eesti teoste tõlkimisel hispaania keelde pole olnud tõukejõuks kirjastused ega tõlke eest teenitavad rahasummad, tagant pole kiirustanud lühikesed tähtajad. Normiks on, et algatus tuleb tõlkijalt – tõlkija usub, et tõlgitavad raamatud on tõlkimist väärt, otsib visalt kirjastamisvõimalusi ja tahab meie teoste tõlkimisega vaeva näha, hoolimata teadvustamisest, et eesti kultuur on Hispaanias peaaegu tundmatu. Tõlkijaid mõjutab sealjuures ka nende keeleline ja kultuuriline taust (iga keel ja kultuur on tahes-tahtmata etnotsentrilised). Antud magistritöös analüüsitud teosed on tõlgitud eestlaste ja hispaanlaste koostöös: eestlased on teinud alustõlke ja hispaanlased on selle hiljem üle vaadanud.

Reaalide tõlkimist mõjutavad tekstilised faktorid (neist sõltuvad taas tõlkija tegutsemisnormid) on näiteks Eesti ja naaberpiirkondade reaalsust käsitlevate varasemate tõlgete olemasolu, millest lähtub ka see, kas reaalidele on hispaania keeles juba olemas tunnustatud vasteid. Tekstiliste faktorite alla kuuluvad ka Eesti reaalide läbipaistvus ja rahvusvaheliste vastete olemasolu. Läbipaistvaid reaale kiputakse tavaliselt tõlkima kalkade abil, läbipaistmatuid reaale pigem transkribeeritakse, seletatakse lahti või üldistatakse. Rahvusvahelisi reaale, mis on peale Eesti omased ka mõnele teisel riigile, on Hispaanias tavaliselt juba varem tõlgitud.

Reaalide tõlkimist mõjutavad tekstisisesed faktorid sõltuvad sellest, mis koht on reaalil eesti kultuuris ja kas reaal on lähtetekstist arusaamiseks oluline või mitte – siia alla kuulub ka reaalides peituvate presupositsioonide arvestamine (presupositsioonid kuuluvad osaliselt ka tekstiülestest faktorite hulka, sest nad sõltuvad lugejate kultuuritaustast), millest räägitakse täpsemalt alapeatükis 3.3. Tekstisisesed faktorid mõjutavad omakorda tegutsemisnorme: tõlkija teeb reaali olulisusest lähtuvalt tõlkeotsuse. Empiirilisest uurimusest selgubki, milline on analüüsitud reaalide kultuurispetsiifika ja kuidas on nende tõlkimise abil edasi antud eesti kultuuri.

3.1 Reaalide tõlkimine kui dialoog

Tõlge on üks põhilisi viise, mis aitab hoida sidet ajalooaga. Tõlge juhhib tähelepanu, et peale individuaalse ja kogukonna kultuurilise mineviku on ka teisi ajalugusid, mida oluliseks pidada ja millest õppida. Monokultuurid pole jätkusuutlikud, pigem on nad kergesti hävitatavad, teiste kultuuriliste minevike tundmine aitab aga paremini kohanduda muutuvate oludega ja lahendada ühiskondlikke probleeme. (Cronin 2003: 69–74). Tõlge on erinevuste edasiandmise teadus. Globaliseeruv maailmas tuleb tihti suhelda võõraga ja proovida temast aru saada: võõra eest ei saa enam põgeneda, vaid majanduslike ja ühiskondlike huvide nimel tuleb temaga silmitsi seista.

Kultuuride ühendamise, kultuurilise „teise” ja selle juurde kuuluva mineviku mõistmine saab toimuda ainult läbi dialoogi. Dialoog paneb omakorda aluse rahvuslikule, sotsiaalsele ja isiklikule identiteedile, mis põhineb oma ja võõra piiritlemisel. (Torop 2011: 97). Tõlketekstis leiab reaalide tõlkimisel aset dialoog kahe keele ja kultuuri vahel. Dialooge võib olla kahte tüüpi: kas häälestatakse „teise” keelekasutusele ja mõtlemisviisile või summutatakse „teise” eripära. (Torop 2011: 134). Carlos Pujol on viimast suhtumist kirjeldanud ka kui „lääne inimestele omast lihtsustamise maaniat, mis loob kujutluse, nagu saavutataks „teise” üle võim.” (Herrero 2000: 316).

Reaalide tõlkimine eesti keelest hispaania keelde on tahes-tahtmata kodustav: eesti kultuuri saab tõlkes edasi anda vaid läbi hispaania kultuuri poolt markeeritud hispaania keele. Ka siis,

kui reaaliid on hispaania keelde transkribeeritud, ümbritsevad neid ikka hispaania keelde tõlgitud kultuurikontekst ja mõnel juhul ka hispaaniakeelsed allmärkused. Reaalide tõlgetesse on sisse kirjutatud hispaania kultuuri väärtused ja nendes on uuesti loodud eesti kultuuri identiteet. Venuti järgi (1998: 81) on tõlketekstides loodud kultuuriidentiteet aga tihti stereotüüpne. Tõlked toidavad tõekspidamiste toel juba olemasolevat kultuuristereotüüpi, selle asemel et näidata võõra kultuuri mitmetahulisust ja segunemist teiste kultuuridega. Kuna dialoog võib „teise” eripära summutada, tulekski tõlkimisel silmas pidada erinevuse eetikat (*ethics of difference*), valida uudsed ja valdavatest kultuurisuundumustest erinevad tekstid. Tihti aga valitakse tõlkimiseks just tekstid, mis toetavad sihtkultuuri institutsioone või mõttevoole. Kui „teise” eripära peetakse silmas, võib tõlge algatada sihtkultuuri muutmise protsessi, hakata seda uuendama ja mitmekesistama, vahel isegi õõnestama. Kui aga „teine” vastab sihtkultuuris juba olemasolevatele stereotüüpidele ja kui tõlketekst valitakse välja selline, et see kõnetaks sihtkultuuri huvisid ja lugejad saaksid ennast tekstis ära tunda, siis aitab selline tõlge hoida ja tugevdada sihtkultuuri väärtusi.

Eesti keelest tõlgitud kirjandus jääb Hispaania kirjandusmaastikul tahes-tahtmata ääremaile ja ei algata suuri kultuuri muutmise protsesse. Hispaanlaste silmis on Eesti kultuurireaalsus stereotüüpselt üks tervik Baltimaade ja endise Nõukogude Liidu reaalsusega. Seda stereotüüpi toetab osaliselt ka meie keelest hispaania keelde tõlgitud proosateoste temaatika. Nendes tekstides esinev eesti rahvusidentiteedi küsimus on Hispaanias aga kindlasti uudne. Valeri Alikovi sõnul (2011: 122) ongi eesti kirjandus täis pooleldi varjatud isamaalisust, sellest on märgata, et eestlased hoiavad siiralt oma kodumaad ja armastavad oma loodust. Cronin tõdeb aga (2003: 152), et väikestes keeltes kirjutatud kirjandus, mida teistesse keeltesse tõlkimiseks valitakse, kipub olema mitte pelgalt rahvuslik, vaid ka liialt „minevikuvõitlustest õilistunud”. Analüüsitud teostes kajastatakse küll rahvuslikke probleeme ja ideid, kuid jutustatavad lood võõrandumisest ja eneseotsingutest on siiski valdavalt üldinimlikud.

3.2 Võõrapärane või kodustav tõlge?

Väljataga sõnul (2012) tuleks „eesti kirjanduse tutvustamisel endalt küsida, mida ootaksime ise näiteks freedoonia või zembla kirjanduse tutvustustest: kas kirjeldusi kannatustest, keele ajaloost või hoopis teose sidumist rahvusvaheliste suundumustega – kas eksootilisuse või tutvavlikkuse rõhutamist.” Hasselblatt (2011) on aga veendunud, et väike eksootiline element on eesti kirjanduse märkamiseks välismaal vajalik, sest muidu ei ärata meie kirjandus huvi. Kui aga eksootiline element peaks olema valdav, takistab see jällegi meie teoste vastuvõttu sihtkultuuris.

Reaalide tõlkimisel kerkibki küsimus, kas jääda truuks lähtetekstile ja selle eksootikale või püüelda tutvavlikkust rõhutava kodustava tõlke poole. Esimesel juhul tõstetakse esile lähtekultuuri: kohalikku koloriiti ja õhkkonda. Eelistatakse võimalikult otsest tõlkimist, nt tõlkelaene ja transkribeerimist. Selline tõlge – kuigi täpne – ei tee lugejale teksti mõistmist lihtsaks, kui tegu pole just lähtekultuuri hästi tundva lugejaga. Tõlkes tekkiv dialoog nõuab lugejalt „teise” teadvustamist, pingutust, kaasamõtlemist, enda kultuuri tagaplaanile jätmist. Teisel juhul ei rõhutata tõlkes niivõrd lähtekultuuri, kui suheldakse lugejaga ja antakse sõnumit edasi ladusas dialoogis, kuigi selline dialoog kipub summutama lähtekultuuri eripära. Kaht suunda on nimetatud erinevate terminitega: nt semantiline ja kommunikatiivne tõlge (Newmark 2003: 45), adekvaatne ja aktsepteeritav tõlge (Toury 2012: 79), kodustav ja võõrapärastav tõlge (Venuti 2008: 6), filoloogiline ja kommunikatiivne tõlge (Reiss 1996: 120–121) või analüütiline ja sünteetiline tõlge (Torop 2011: 176).

Kui võõrapärasusi välja ei vahetata, siis pole võimalik saavutada funktsionaalset ekvivalentsust: võõrapärasused tekitavad lugejas kummastust, tekst ei avalda sihtkultuuri lugejale sama efekti, mis lähtekultuuri lugejale. Kui aga võõrapärasused sihtkultuuri huvides välja vahetada, saab tõlkest pelk lähteteksti imitatsioon. Kultuurireaali süntaktiline, võõrapärastav tõlge aitab lugejal küll elementi keeleliselt teadvustada ja võibolla mõista selle denotatiivset tähendust, aga semantilises plaanis pruugib ära kaduda referent – lugeja peas ei teki pilt (Herrero 2000: 310–313). Kodustav tõlge muutub seega tihti pelgaks informatsiooniks lähteteksti sisu kohta, võõrapärastav tõlge aga ei suhtle lugejaga. Ideaalne tõlge oleks nn

adekvaatne mudeltõlge (Torop 2011: 176), kus on pööratud võrdset tähelepanu nii sisu- kui väljendusplaanile, tõlke vastuvõttu mõjutavatele faktoritele ja samas ka algteksti eripära avamisele. Tõlkimise jooksul aga strateegiad varieeruvad, tõlkijad kalduvad kord kodustamise, kord võõrapäramise kasuks. Parimad tõlkijad on need, kes annavad kultuuriväärtusi edasi, pakkudes lugejale mõneti võõraks tehtud, kuid siiski paeluvaid koduseid sõnu (Venuti 1998: 5), näiteks kalkasid või transkriptsioonimeetodit täiendavaid kommentaare. Tasub aga meeles pidada, et igasugune tõlkimine (nii võõrapäramine kui kodustamine) aitab säilitada teksti elujõudu ja muudab selle olevikuliseks (Ploom 2009: 113).

3.3 Tähenduste vastavusest reaalse tõlkimisel

Nii kodustaval kui võõrapärasel tõlkimisel toimuvaid kadusid õigustab tõsiasi, et kuna juba sama keele kõnelejad mõistavad üksteist erinevalt, pole loota, et reaalse tõlkimisel on võimalik edasi anda üheseid tähendusi. Bahtini järgi pole keelelise tähenduslikkuse kõrgeim piir mitte tähendus, vaid teema. Tähendus on hoopis keelelise tähenduslikkuse madalaim piir: potentsiaal, võime teema raames täpsemat sisu omandada. (Torop 2011: 135). Tegelikult pole olemas keelt, mis võimaldaks üldse edasi anda mingit kogemust. Keel annab edasi vaid info kogemuse kohta, alles vastuvõtja peab toimub selle info kogemuslikuks tõlkimine. Mis tahes semantiline üksus sisaldab endas potentsiaalseid narratiivseid programme. Semantilise üksuse vastuvõtmisel aktualiseerub vaid üks nendest võimalikest programmidest, millele vastuvõtja loob kaasteksti, „olemise tõsistumise mingis võimalikus tekstuaalsuses”. Kaastekst luuakse vastavalt personaalsele entsüklopeediale, mis tuleneb kultuurilisest koodist. Kommunikatsioon nurjub täielikult või osaliselt, kui sõnumi saatja (nt lähteteksti autori) eeldatav kaastekst erineb sellest kaastekstist, mida aktualiseerib teksti vastuvõtja (nt sihtkultuuri lugeja). (Ploom 2009: 110–111).

Lähteteksti autori ja sihtkultuuri lugeja vahele jääb veel tõlkija, kes omakorda võib aktualiseerida lähteteksti autori kaastekstidest erinevaid kaastekste. Kaastekstide erinev aktualiseerimine sõltub kultuurilise koodi erinevusest. Kultuurilised koodid võivad erineda vertikaalselt (kultuuri kandjatel on sama keel, aga erinevad väärtushinnangud, nt sama kultuuri kandjate jaoks on sõnadel erinev tähendus) ja horisontaalselt (kultuuri kandjad esindavad eri

keeli ja kultuure) (Ploom 2009: 116). Eesti kirjaniku ja tema teost hispaania keelde tõlkiva eestlasest tõlkija kultuurikoodide erinevus on vertikaalne. Eesti autori ja hispaanlasest tõlkija/lugeja kultuurikoodide erinevus on horisontaalne. Kuna magistritöös analüüsitud teoseid on tõlkinud kahasse eesti ja hispaania tõlkijad, saab rääkida kultuurikoodide vertikaalsete ja horisontaalsete erinevuste põimumisest.

Eesti kultuurireaalil oma hispaaniakeelse tõlkevastega võib küll olla mingi ühine põhi ja tähenduse tekkimise aluseks nii eesti kui hispaania kultuuris ühine abstraheeritud kvaliteet, kuid nad aktiveerivad erinevaid kaastekste. Kas reaali tuumsisu ülekandmist hispaania keelde saab üldse taotleda, ilma et eksitaks eestikeelse teksti ökonoomsuse vastu ega hakataks seda selgitavalt ümber jutustama? Tegelikult ei tähenda tuumsisude mittevastavus (kui suhtlusaktis osalevad pooled ei eelda samu asju ja ei aktualiseeri samu kaastekste), et kommunikatsioon on läbi kukkunud. Toimub hoopiski uue tähenduse loomine.

Tavalises suhtluses sõltub lausungite ja sõnade tähendus lausungite taga olevatest kavatsustest. Grice'i mehhanismi järgi luuakse lausungit teatud kavatsusega ja teadmisega, et lausungi vastuvõtja on lausungi loomise taga olevast kavatsustest teadlik ja tähendus kandub seega üle. Lausungil võivad olla nii otsene kui kaudne tähendus. Lausung omandab otsese tähenduse (*literal meaning*) tänu otsesele kavatsusele (*literal intention*), mis on selle lausungi taga. Otseseid kavatsusi aitavad mõista inimeste vahel kindlaksmääratud suhtluskonventsioonid, millele toetub keele õppimine ja selle kasutamine. Tihti aga tahetakse lausungiga öelda midagi hoopis muud, mis otsesest tähendusest erineb. Nii on ka ilukirjandusliku teoses: tavaliselt pole autori eesmärk anda oma teoses edasi otseste kavatsustega moodustatud lausungeid, mille moodustamine on põhinenud teadmisel, et lausungite vastuvõtja teab, kuidas neid tuleb mõista. Teisisõnu: kirjandustekst ei määra, kuidas tuleb luua tähendusi. (Appiah 2000: 418–425). Kui pole kindlaks määratud, mismoodi tuleb sellises tekstis tähendusi luua, kuidas saab neid tähendusi üldse *õigesti* või *valesti* tõlkida? Me ei saa reaalide tõlkimise analüüsimisel otsida tähenduste täielikku vastavust, kuna sellist ühest vastavust pole ilukirjandusliku teksti puhul nagunii olemas.

Ilukirjanduslik lähtetekst küll ei määra, kuidas tuleb täpseid tähendusi luua, kuid siiski peituvad selles mõtlemise varjatud eeldused e presupositsioonid, mida arvestades ei korrata lähtekultuuris üldiselt teadaolevat infot. Presupositsioonide põhjal pannakse alus võimalikule

tähendusloomele. Võimalik tähendus luuakse info abil, mida sõnumi saatja loodab, et sõnumi vastjuvõtja üldiselt juba teab. Ilukirjanduslikus tekstis, mis on lähtekultuuriga tihedalt seotud, on tavaliselt palju kultuuriruumil põhinevaid presupositsioone. Presupositsioonid peituvad tihti just reaaside taga ning lähteteksti lugejale on need enesestmõistetavad. Reaalidesse peidetud kultuurilisi vihjeid on aga raske sihtkultuuri lugejale edasi anda, ilma et tekst jääks „kirjandusliku sarmi” arvelt vaesemaks. On küll õige, et autorile teadaolev info ja teksti sisse põimitud varjatud eeldused tuleks edasi anda tõlkes, kuid implitsiitse info eksplitsiitseks muutmise põhjustab seda, et tõlketekst avaldab sihtkultuuri lugejale hoopis teistsugust mõju. (Nord 2005: 105–110). Toetudes aga ilukirjandusteksti tähenduste määratlematuse ideele, on teistsuguse mõju avaldamine paratamatu.

Kuna ilukirjandusliku teksti tähendusi on võimatu täpselt edasi anda, peaks tõlkimisel keskendumas hoopis sellele, et luua uus teos, millel oleksid lähteteksti kirjanduslikud omadused. Tõlkes tuleks luua tekst, mis hakkab sihtkultuuri keelelistes ja kirjanduslikes traditsioonides tööle, funktsioneerib kirjandusteosena ja läheb sihtkultuuri lugejatele korda, aga kus „teine” pole ometi ära kaotatud. Tõlkimine on produktiivne, kui seda tehakse selleks, et tõlketeksti loetaks ja õpetataks eesmärgiga „teist” mõista. Produktiivne tõlkimine soosib produktiivset (s.o erinevusi teadvustavat ja austavat) lugemist. Kerge on nentida, et „igaüks on omamoodi”, aga samas mitmekesisuse ees silm kinni pigistada: kui me erinevusega vastakuti ei seisa, ei tea me ka, kui raske on sallida. Lugejat sunnib kaasa mõtlema ja „teise” mõistmise keerulist protsessi ette võtma nn tihe tõlge (*thick translation*) – akadeemiline tõlge, kuhu on lisatud palju märkusi ja kaastekste, mis aitavad tõlketeksti kultuurilisse konteksti paigutada. (Appiah 425–427). Selline tõlge teeb küll tõlkija olemasolu nähtavaks ja annab lugejale teada, et ta loeb tõlketeksti, teisalt aga aitab reaalides peituvat kultuurierinevusega silmitsi seista. Tihe tõlge pole küll ökonoomne, aga algatab kultuurilise mõistmise protsessi, mida ökonoomne tõlge alati ei soosi.

Olenevalt lugejaskonnast on seega võimalik teha erinevaid, kuid ometi „õigeid” tõlkeid. Sellised tõlked on lähtetekstiga dünaamiliselt ekvivalentsed. Sihtkeeles on lähtekeelse sõna tähendusele leitud lähim loomulik tähistaja/vaste (*closest natural equivalent*). Pole tarvis pingutada, et sihtkeele sõnum vastaks täpselt lähtekeele sõnumile, vaid keskenduda sellele, et sihtkeelde tõlgitud sõnumi ja sihtkeele lugeja vahel tekiks suhtlus. Selline tõlge on ladus ja

suhestub sihtkultuuri aspektidega. (Nida 2000: 129). Reaali dünaamiliselt ekvivalentne ja samas ökonoomne tõlge (nt üldistus või sihtkultuuri reaali) ei sunni lugejat sihttekstist arusaamiseks tingimata mõistma lähtekultuuri konteksti. Tihe tõlge esitab aga lugejale lähtekultuuri mõistmiseks väljakutse. Samas on ka tihe tõlge dünaamiliselt ekvivalentne, kuna seda tehakse ju lähtuvalt sihtkultuurist ja sihtkultuuri lugejast.

Dünaamilise ekvivalentsuse põhimõtet järgides tekivad uued tähendused ja tuumsisud, mis asuvad kusagil lähte- ja sihtkultuuri vahepeal. Tõlkest saab nn kolmas kulturiruum, kus toimub pidev tähenduste muutumine ja kultuuripiiride nihkumine ühele või teisele poole. Kuigi kolmandas ruumis tekkivad kultuurilised tähendused võivad olla mõneti kahvatud ja kompensatoorsed, suhestuvad nende tähenduste abil praegune ja mineviku aeg – „meie siin” ja „nemad seal” (Carbonell 1996: 90–93). Tõlkes toimunud muutused võivad lähteteksti kohta avada ka seni avastamata vaatepunkte (Berman 2000: 289).

3.4 Reaalide ja nende tõlkevõtete liigitus

Töös vaadeldavate reaalide liigitamisel on toetutud Vlahhovi ja Florini (1980: 59–64) klassifikatsioonile. Reaalid on jaotatud järgmiselt:

- geograafilised reaalid – Eesti taime- ja loomaliigid, mis on Hispaanias vähetuntud või tundmatud, Eesti geograafilised objektid ja Eesti ilmastikunähtused;
- etnograafilised reaalid – eestlaste igapäevaelule ja rahvakultuurile viitavad elemendid: söök-jook, elamud, mööbel, tööelu, tarbeesemed, transport, rahaühikud, tavad, rituaalid, tähtpäevad;
- ühiskondlik-poliitilised reaalid – Eesti ajaloolise ja ka tänapäevase ühiskondlik-poliitilise eluga seotud elemendid: haldusjaotus, lipukirjad, võimuorganid ja –kandjad, ühiskondlikud liikumised, ametiasutused, seisused;
- pärisnimed.

Palju on vaieldud, kas käsitleda pärisnimesid reaalidena või mitte. Pärisnimi on „Eesti keele seletava sõnaraamatu” järgi (2014) „mingi objekti individuaalne, teda muudest sama kategooria objektidest eristav keeleline tähistus.” Theo Hermansi järgi (Aixelá 1996: 59) saab

pärisnimed jagada kaheks: konventsionaalsed pärisnimed (*conventional proper names*) ja tähenduslikult motiveeritud pärisnimed (*proper nouns*). Esimestel pole kõrvaltähendust, teised (olgu nad siis väljamõeldud või reaalsed nimed) tekitavad ajaloolisi ja kultuurilisi seoseid. Tähenduslikult motiveeritud pärisnimed on antud töös paigutatud reaaside alla.

Magistritöös kirjeldatavad **reaalide tõlkimise võtted** tuginevad Vlahhovi ja Florini (1980: 97–105) ning Aixelá (1996: 52–77) ideedele, kuidas tuleks reaale tõlkida:

- transkriptsioon (transliteratsioon): reaali on kirjutatud sihtkeelde ümber häälduse järgi ja/või täht-tähele;
- kalka: reaali on tõlgitud komponentide kaupa, komponendid annavad edasi laenatud tähendust;
- poolkalka: reaali üks komponent on tõlgitud, teine transkribeeritud;
- tunnustatud vaste: reaali tõlkimisel on kasutatud sihtkultuuris juba tunnustatud tõlkevastet, milleks võib olla ka sihtkultuuris varem levinud laensõna; tunnustatud tõlkevaste kriteerium on, et see esineb hispaania keele seletavas sõnaraamatus „Diccionario de La Real Academia Española”;
- teise kultuuri reaali: reaali on asendatud sihtkultuuri või mõne teise kultuuri reaalliga;
- üldistav vaste: reaali tõlkimisel on kasutatud üldistavat, kultuuriliselt neutraalsemat vastet;
- parafras: sihtteksti sees kirjeldatakse reaali või seletatakse see lahti;
- kommentaar: tekstisisene märkus või allmärkus;
- väljajätt.

Vahel on reaalide tõlkimiseks kasutatud kombineeritud võtteid. Kombineeritud võtete alla on magistritöös paigutatud kommentaarid, mis täiendavad teisi strateegiaid – enamasti transkriptsiooni, harvem ka tunnustatud vasteid, üldistusi, parafrase või kalkasid.

Chestermani skeemist (2000: 94–112) lähtudes võib ülalnimetatud tõlkevõtted jaotada omakorda järgmiselt:

- süntaktilised võtted, millega keskendutakse eelkõige keelelisele plaanile: transkriptsioon, kalka, poolkalka, tunnustatud vasted;
- semantilised võtted, millega keskendutakse tähenduse edasiandmisele: teise kultuuri reaal, üldistav vaste, parafraas, märkus;
- pragmaatilised võtted, mis võivad olla nii süntaktilised kui semantilised ja mis puudutavad tõlkes edastatava info valimist, selle hulka ja selle nähtavaks tegemist/varjamist sõltuvalt tõlke lugejast ja sihtkultuurist.

Reaalide tõlkestrateegiad on välja töötatud selle magistritöö tarbeks, reaalide jaotamine ühe või teise strateegia alla, samuti nende liigitamine eri tüüpidesse on tinglik. Reaalide analüüsimisel pole jälgitud nende korduvust ja korduval tõlkimisel kasutatud eri strateegiaid, sest esialgse vaatluse tulemusel need strateegiad oluliselt ei varieeru. Eraldiseisva reaalina on vaadeldud Võru murret.

4. Emil Tode „Estado fronterizo” („Piiririik”)

Emil Tode teos „Piiririik” ilmus hispaania keeles aastal 1998. Tõlke avaldas Barcelona kirjastus Tusquets, tõlkijad olid Ruth Lias ja Albert Lázaro-Tinaut. Tinauti andmetel (2014) trükiti teost Hispaanias 5000–6000 eksemplari, tänaseks on müüdud umbes pooled. Hispaania raamatukogudes on Hispaania kultuuriministeeriumi andmebaaside järgi 41 eksemplari. 35 eksemplari asub Hispaania autonoomsete piirkondade 35 avalikus raamatukogus, 4 trükist on kahes rahvusraamatukogus (Biblioteca Nacional de España ja Biblioteca Nacional de Catalunya), üks eksemplar Barcelona Universitat Autònoma raamatukogus ja üks eksemplar Universitat Pompeu Fabra raamatukogus. Tode teost leidub enim Catalunyas (8 eksemplari 8 raamatukogus) ja Madridi piirkonnas (8 eksemplari 6 raamatukogus). Järgnevad Castilla y León (6 eksemplari 6 raamatukogus), Castilla La Mancha ja Asturias (kummaski piirkonnas 3 eksemplari 3 raamatukogus). Kanaari saarte ja Murcia piirkonna raamatukogudes teost ei leidu. Ülejäänud autonoomsetes piirkondades leidub teost 1–2 raamatukogus piirkonna kohta. Andmebaasidest on leida pistelist infot laenutuskordade kohta: kajastatud oli 80 laenutuskorda. Enim oli teost laenutatud Asturiase piirkonnas (30 korda), Castilla y Leónis (14 korda) ja Madridis (12 korda). Baskimaal oli registreeritud 8, Valencias 7, Riojas 5 ja Navarras ning Extremaduras 2 laenutust (MCU 2014).

Emil Tode romaani kohta kirjutatud arvustused on üldiselt kiitvad. Saladrigase arvustuses (1998) võrreldakse „Piiririigi” peategelast Camus’ ja Dostojevski tegelaskujudega ja toonitatakse muu hulgas seda, et romaanist ei tule välja, millisest Ida-Euroopa riigist täpselt jutt käib: Eesti on kui võrdkuju, mis tähistab sovetliku Ida-Euroopa üldisemat reaalsust. Lisaks tuuakse välja, et „Piiririik” peaks Hispaanias seni vähe tuntud eesti kirjandusest andma vähemalt illustreeriva pildi. Prado kirjutab (1998), et „Piiririik” on eelkõige emigrantide kurva saatuse lugu. Galiano mainib (2003), et teos on ülim näide sellest, kuidas taasiseseisvunud Eestis suudetakse edukalt haakuda rahvusvaheliste suundumustega, näidates samal ajal siiski eestlaste ajaloolist mälu ja eestlaslikku võõrandumist. See võõrandumine, mis on esiplaanil ka hispaania keelde tõlgitud Krossi romaanides, tuleneb Galiano sõnul eestlaste mitmekihilisest päritolust, meid valitsenud võõrvõimude mõjust ja meie alatisest paigutumisest mõne suure riigi ääremaile. „Piiririigis” seguneb peategelase lapsepõlv nõukogude totalitarismiga,

piiripealne olek iseloomustab nii Eesti riiki kui ka peategelast ennast. Galiano postuleerib, et „tegu on esmaklassilise teosega, kus põimuvad võõrandumine, erudeeritus, raskus hoida püsivaid inimsuhteid, irooniline lähenemine ajastule ja halastamatu halvakspanu eelnevate „pooleuroopalike” põlvkondade vastu.” Tinauti artiklis (2004) tuuakse välja, et „Piiririik” näitab selgesti, kuidas viha-armastuse suhte kaudu avaneb karm tõde: Nõukogude inimese igatsetud lääne reaalsus pole see, mis välja paistab, inimesi anastavad raha ja kapitalism.

„Kui tahta tõlkida kirjandust, tõlkigem ka kultuuri ning võõrustagem lugejat.” (Kirss 2012). Lugejat saab lisaks raamatuarvustustele „võõrustada” kaastekstidega, milleks on trükise juurde lisatud autori- ja sisututvustus, ees- ja järelsõna. Et tõlketeos ja selles leiduvad reaalsused hakkaksid uues keeles kõnelema ja kontekst ei jääks puudulikuks, väärrib lugeja kommentaari. „Estado fronterizo” tagakaanel leidub põnevust ärgitav sisututvustus, kust selgub, et juttu on läänemaailmaga vastamisi seisvast ummikusse sattunud eestlasest.

En una larga carta íntima a un misterioso destinatario llamado **Angelo**, un joven estonio cuyo nombre nunca se revela, becado en París con un proyecto de traducción de lírica francesa, cuenta que comparte su vida con Franz, un rico y elegante profesor de literatura bastante mayor que él. **Franz** vive de los dividendos de una empresa de misiles y, para tranquilizar su conciencia y mantener alta su propia autoestima, necesita un amante de Este a quien mantener. Al lado de **Franz**, el joven estonio va descubriendo un mundo desconocido, cuya hipócrita y cruda realidad está lejos de corresponder a sus aspiraciones: afloran los prejuicios y, con ellos, el rencor, la desilusión y, poco a poco, ante una relación insalvable, entre dos mundos que parecen separados por un abismo, la desesperación y la ansiedad. Contra toda lógica, el joven estonio empieza a aborrecer su relación con **Franz**. Contra toda lógica, pues, se verá metido en un buen lío...

[Pariisis prantsuse luule tõlkimisega tegelev noor tundmatu eestlane räägib oma kirjades müstilisele Angelole kirjandusprofessorist Franzist, kellega ta oma elu jagab ja kes on tast palju vanem. Franzile toovad raha sisse sõjalennukeid tootva ettevõtte dividendid ning oma südametunnistuse rahustamiseks ja enesehinnangu tõstmiseks vajab ta idaeurooplasest armukest. Franz'i kõrval avastab noor eestlane tundmatu maailma, mille silmakirjalik ja julm reaalsus ei vasta tema ootustele: seal võidutsevad eelarvamused ja koos nendega võtavad hukule määratud armusuhtes kahe sügavuti erineva maailma vahel maad viha ja pettumus, ärevus ja meeleheide. Noor eestlane hakkab oma suhet Franziga jälestama. Ta mässib end pöörase supi sisse...]

Tõlketeose esikaane pöördel on autorituvustus, mis annab teada, et vastsetl iseseisvunud riigist (Eestist) pärit autor on oma teosega nii omade seas kui ka Euroopas läbi murdnud. Kuna mainitud on Balti Assamblee aastapreemiat, on Eesti ka geograafiliselt Baltimaade konteksti paigutatud. Kirjastuse suund on lugejateni tuua võimalikult palju uusi kultuure – sellega põhjendatakse ühest väiksest kultuurist pärit romaani kirjastamist Hispaanias.

Emil Tode nació en 1962 en Tallinn, Estonia. Estudió biología y ecología en la universidad de Tartu. De 1985 a 1992 vivió en Hiiumaa, una isla del mar Báltico, donde se dedicó primero a la enseñanza en una escuela primaria y luego a traducir del francés, a ejercer como periodista independiente y a escribir. Su segunda novela *Hind* (**El Precio**), está en preparación en **Tusquets Editores**. Creemos que, para quienes siguen nuestras novedades, está fuera de toda duda nuestro interés por ofrecer a los lectores lo mejor de otras culturas, de otras literaturas. No se extrañarán, pues, al encontrar ahora en esta colección a un joven novelista estonio – el primero en recibir, por **Estado fronterizo**, su primera novela, el **Premio Anual de Literatura** creado por su país después de la independencia y, un año después, el **Premio Literario de la Asamblea Báltica** (1994) – que irrumpió en el panorama de la literatura europea tras haber sido traducido inesperadamente a varios idiomas.

[Emil Tode sündis 1962. aastal Tallinnas Eestis. Ta õppis Tartu Ülikoolis ökoloogiat ja bioloogiat. Aastatel 1985–1992 elas Hiiumaal, ühel Balti mere saarel, töötades seal mõnda aega kooliõpetajana, hiljem hakkas tõlkima prantsuse keelest ja tegema vabakutselist ajakirjaniku- ja kirjanikutööd. Tusquetsi kirjastuselt on peagi ilmumas tema teine romaan „Hind”. Küllap on meie taotluste jälgijad aru saanud, et meie eesmärk on pakkuda lugejale teistest kultuuridest ja kirjandustest parimat valikut. Seega ei maksa üllatuda, et meie sarjas on noor eesti romaanikirjanik, kelle romaan „Piiririik” pälvis pärast Eesti iseseisvumist esimesena eesti kirjanduse aastapreemia; sama teos võitis aasta hiljem (1994) ka Balti Assamblee preemia. Üllatuslikult mitmesse keelde tõlgitud, vallutas „Piiririik” Euroopa kirjandusmaastiku.]

Romaanis „Piiririik” on 85 reaali: 46 etnograafilist, 15 geograafilist, 12 ühiskondlik-poliitilist reaali ja 12 pärisnime. Kuna mõne reaali tõlkimisel on kasutatud kombineeritud strateegiat, siis on reaalidele rakendatud tõlkevõtteid kokku 89. Teose süžee aegruum on üheksakümnendate alguse Prantsusmaa, reaale on nimetatud tegelase psühholoogilises ajas, Eestiga seostuvas mälestustemaailmas.

4.1 Etnograafilised reaaliid

Etnograafilisi reaale on kõige enam – 17 korral – tõlgitud **kalkadega**:

hapukapsapütt > *barrilete de col fermentada*

vanaema Siberi-jutud > *relatos siberianos de la abuela*

kuivkemps > *retrete seco*

talvekartulid > *patatas para ei invierno*

kartuleid muldama > *aporcar patatas*

Kalkade kasutamist soosib etnograafiliste reaaliide läbipaistvus. Reaaliide tuumsisud on kalkade denotatiivse tähendusega otseselt seotud, kaasa aitab siin ka kontekst. Kalka *relatos siberianos de la abuela* võimalikke kaastekste aitavad luua reaaliile eelnevad ja järgnevad tekstilõigud. Selgub, et Siberi-jutud tähendavad aina korduvaid mälestusi, vägivalda ning tapvat külma. *Retrete seco* aga seostatakse kontekstis tundmatu Eesti väikelinnaga, mida Euroopa tähele ei pane ja kus Euroopa modernsustest (vesiklosetist) eriti midagi ei teata.

Ilmekaim etnograafiline reaali teoses on vihje sellele, kuidas Eestis talvel lindudele süüa pannakse. Reaali on tõlgitud kalkaga:

Pärast me jalutasime mööda tänavaid [...], seal polnud muud kui aina libud oma vitriinides [...], kes toksivad raevukalt vastu akent, kui mees mööda läheb, nagu tihased, **kui nad talvel pekki tahavad** [...]. /69/

Luego fuimos a pasear por las calles [...], en aquel barrio no había más que putas expuestas en los escaparates [...] que golpeaban insistentemente en el cristal cada vez que veían a pasar un hombre, igual que los paros en invierno **cuando piden un poco de tocino***[...]. /92/

Siin pole enam tegu kuigi läbipaistva reaaliiga, pelk süntaktiline tõlge annab eraldiseisvana edasi küll reaali komponente, aga tuumsisu nendest komponentidest ei avane, kaastekstide aktiveerumisele ei aita kaasa ka kontekst. Appi tuleb allmärkus: tihe tõlge, mis loob kodustava, kuid ometi „teise” eripära austava dialoogi. Dialoogist selgub eestlaste armastus oma looduse (antud juhul lindude) vastu.

*El autor alude a la costumbre de estos pequeños pájaros que en Estonia, durante el invierno, cuando la tierra está cubierta de nieve y no pueden alimentarse, suelen acercarse a las casas y dar unos golpecitos

con el pico a los cristales de las ventanas. Es costumbre que la gente cuelge trozos de tocino crudo para que los pájaros lo picoteen (N. de los T.)

*[Autor vihjab sellele, et tihased ei leia Eestimaa talvel süüa, sest maa on lumega kaetud, ja tulevad siis majade ligi ning koputavad nokaga vastu akent. Inimestel on tavaks panna tihastele nokkimiseks toorest pekki. (Tõlkijate märkus).]

Etnograafiliste reaaside järgmine tõlkevõte on **üldistavad vasted**, mida on kasutatud 12 korral, näiteks:

sitskleit > *falda de algodón* > [puuvillane kleit]

piparkoogid > *dulces navideños* > [jõulumaiustused]

regi > *grande trineo* > [suur kelk]

koolituba > *escuela* > [kool]

pliidi alla tuld tegema > *encender fuego en el hogar* > [tuleasemesse tuld tegema].

Newmarki sõnul (2003: 49) võiks kultuuriline järeleandmine, tõlkenihe konkreetset üldisele toimuda siis, kui reaali on kohaliku kultuurivärvingu edasiandmisel teisejärguline ja sellel pole sümboolset ja konnotatiivset tähendust. Autor usub aga, et võimatu oleks leida kultuurireaale, mis ei omaks üheski kontekstis ühelegi lugejale sümboolset ega konnotatiivset tähendust. Pigem võiks üldistamist põhjendada näiteks sellega, et vastasel korral jääb seletamata/asendamata reaali sihtteksti kontekstis tähenduseta (Lange 2008: 37).

Üldistavad tõlkevasted avaldavad enamasti rohkem mõju kui tähenduseta jääv eksootika: nad on dünaamiliselt ekvivalentsed, tähistades sihtkultuuris tuntud objekte. Sealjuures on nad ökonoomsed ja ei muuda sihtteksti pikemaks. Üldistava tõlke tegemise aluseks on tavaliselt tähenduste vahel valitsev hüponüümia: lähtetekstis esinev alammõiste sõna 'piparkook' asendatakse tõlkes ülemmõiste sõnaga, mis on alammõiste suhtes hüperonüüm 'jõulumaiustused'.

Sihtteksti üldistused võtavad arvesse eesti ja hispaania kultuuride ühisosa. Üldistusena kasutatud ülemmõisted on küll kultuuriliselt neutraalsemad kui reaali ise, kuid kuuluvad nii lähte- kui sihtkultuuri ja nende abil luuakse kultuuridevaheline tuttavlikkusel põhinev dialoog.

Üldistus *dulces navideños* näitab, et Eestiski peetakse jõule ja seal süüakse jõulumaiustusi nagu Hispaanias. Üldise vaste lugemisel tekib lugeja peas arvatavasti pilt – suurt kelku (*grande trineo*) oskab vahest iga hispaanlane ette kujutada ja seda reaali talvise aastaajaga seostada. Siin võiks ehk veel vaielda, kas kasutada pigem üldistust või parafraasi. Piparkoogid võiksid ju hispaanlastele tõlkes olla hoopis vürtsikad jõuluküpsised, regi aga veokelk, aga see on maitseküsimus. Üldistusega luuakse tõlkes selline tähistatav, mis lugejat mingil moel kõnetama hakkab, olgu see siis pärit tema enda kultuurist või mõnest muust kultuurist, mis on talle tuttav.

Parafraasi on etnograafiliste reaalide tõlkimisel kasutatud 9 korral. Parafraas, nagu kommentaari, toob tõlke sihtkultuurile lähemale, kuigi selle võtte kasutamine ei järgi tõlke ökonoomsuse põhimõtet. Parafraasi kasutamist soodustab eriti see, et hispaania keeles pole käändeid ja selle asemel, et tekitada liitsõnu, väljendatakse mõtteid lauselühendite, pikkade täiendite ja kõrvallausetega:

seenelised > *los que van a buscar setas* > [need, kes käivad seeni otsimas]

veealune > *extraño ser subacuático* > [imepärane veealune olend]

lehmapiiimaklaasid > *vasos de leche acabadas de ordeñar* > [klaasid hetk tagasi lüpsitud piimaga]

lüpsisoe piim > *aquel líquido espeso y tibio recién salido de las urdes del animal* > [värskelt udarast tulnud rammus ja soe piim]

leige pliidiraud > *plancha de hierro puesta a calentar* > [rauast plaat, mis on pliidile sooja pandud]

[...]see on lõplik ärapääsemine kõigist neist vastikutest **lehmapiiimaklaasidest**, mida mind lapsepõlves jooma sunniti [...] eriti veel maal, vanaema poolvenna Ernsti juures, **lüpsisooja piima!** Köögis, kus leigel **pliidiraua**l sumisesid kärbsed! /60/

[...] todos aquellos **vasos de leche acabadas de ordeñar** que me obligaban a tomar de niño, sobre todo cuando íbamos al campo, a casa de tío Ernst, el medio hermano de la abuela. Me horrorizaba tener que beber **aquel líquido espeso y tibio recién salido de las urdes del animal**, en aquella cocina por la que revoloteaban y zumbaban las moscas encima de **las planchas de hierro puestas a calentar** /79/.

Tõlge kipub enamasti olema lähtetekstist pikem ja selgem. Ometi aga võivad tõlkes toimunud pikemad ümbersõnastused vahetevahel lähteteksti selgemaks tegemise asemel selle loomuomast selgust rikkuda. Lähteteksti loomuomast selgust rikutakse siis, kui laiendused suurendavad ainult teksti mahtu, aga ei loo sealjuures täpsemaid tähistussuhteid ega anna tekstile kõnekust juurde (Berman 2000: 290). Eelnevate näidete puhul on parafraasid aga teinud teksti kõnekamaks ja enamasti aidanud tähistussuhete täpsemale loomisele kaasa.

Kuuel korral on etnograafilised reaaliid hispaania keelde tõlgitud **tunnustatud vastetega**. Ilmekaimad näited on järgmised: 'trollibuss' > *trolébus*; 'rubla' > *rublo*; 'kopikas' > *cópec*. Etnograafilised reaaliid, mis peale eesti kultuuri on kuulunud ka Nõukogude Liidu omasse, on rahvusvahelisemad ja ka Hispaanias tuntud. Neile on olemas tunnustatud vasted kas siis varasemalt laenatud sõnade või oma tuletissõnade näol.

Kahel korral on etnograafilised reaaliid vahetatud **teise kultuuri reaaliide vastu**. Esimene näide on 'kotiriie' > *americana*. *Americana* on Hispaanias puusadest pisut allapoole ulatuv kääniiste ja nõõpidega jakk, mida kantakse peamiselt mitteametlikus keskkonnas.

Käiks parem **kotiriides** [...] /40/

Mejor me vería embutido en **una americana** [...] /53/

Eesti kultuurireaalil ja hispaania kultuurireaalil on siin sarnane efekt: mainitud jakid pole enamasti tehtud kuigi kvaliteetsest riidest. Teine tõlkenäide on 'näärivaheaeg' > *vacaciones de Navidad* > [jõuluvaheaeg]. Nagu eelnevalt öeldud, aitab kahe kultuuri võrdlus välja selgitada, kas tegu on reaaliiga või mitte. Võrreldes Nõukogude Eesti keskkonda, kus jõulude asemel tuli pidada nääre, Hispaania tolleaegse keskkonnaga, kus jõule võis rahumeeli tähistada, võiks tõlkevastet *vacaciones de Navidad* antud juhul sihtkultuuri reaaliiks pidada. Eelmise näitega võrreldes on siin sarnasus meie reaali ja sihtkultuuri reaali vahel nähtavam. Nende näidete puhul on säilinud lähteteksti ökonoomsus ja lugejal pole tulnud pingutada, et lähtekultuuri konteksti mõista: ta saab tekstis ära tunda oma kultuuri. Sihtkultuuri reaaliide kasutamisega on tõlkes loodud tutvavikkusele rõhuv dialoog, kus tuumsisud sarnasuse alusel osaliselt kokku langevad. Seetõttu pole „teise” eripära summutamine siin täielik.

4.2 Geograafilised reaaliid

Geograafiliste reaalide levinum tõlkevõte on **tunnustatud vasted**, mida on kasutatud 10 korral. Tunnustatud vastetega on tõlgitud näiteks taimenimed:

käoking > *acónito*

talinelk > *clavellina*

rukkilill > *aciano*

jänesekapsas > *aleluya*

Ilmastikunähtustest on tunnustatud vaste sõnal 'tuisupööris' > *ventisca*. 'Tihane' on hispaanlastele *paro*. Tunnustatud vasted näitavad, et hispaania keeles on põhjamaist reaalsust teadvustatud ja nende taga peituvad presupositsioonid, nii et lugejal võiks olla juba olemas üldine ettekujutus, millised antud taimed-loomad-ilmastikunähtused võiksid välja näha.

Kahele geograafilisele reaalile on leitud **üldistav vaste**: 'karikakar' > *flor* > [lill]; 'kadaka- ja sirelivõsa' > *juníperos y lilas* > [kadakad ja sirelid]. Kaks korda on kasutatud ka **parafraasi**. Esimene näide on 'Balti mere räimed' > *arenques enanos del Báltico* > [Läänemere pisikesed heeringad]. Kui tunnustatud vastetega tõlgitud geograafiliste reaalide puhul võis ehk loota, et lähte- ja sihtkultuuri lugeja presupositsioonid mõneti ühtivad, siis siin on arvestatud, et ilmselt nad esimese hooga kokku ei lange. Seega pole kasutatud tunnustatud vastet (ja ühtlasi ka kalkat) *arenque del Báltico*, sest hispaania keeles tähendab *arenque* enamasti suuremamõõdulist heeringat. Dünaamiliselt ekvivalentne parafraas aitab küllap vältida seda, et meie räime ei kujutataks ette suuremana, kui see tegelikult on. Sõna 'räim' aktiveerib eestlastel teatud narratiivseid programme, sõna 'väike heeringas' võib samuti potentsiaalselt neid programme sisaldada, aga nende samasugune aktiveerumine on hispaanlaste kultuuritausta arvestades vähem tõenäoline. Kommunikatsioon aga ei nurju, siin ongi näide muutuvate tähendustega kolmanda kultuuriruumi tekkimisest eesti ja hispaania kultuuri vahel.

Lahti on seletatud ka Eestimaa talvedele omane nähtus:

jääkonar > *calles cubiertas con hielo y nieve* > [jää ja lumega kaetud tänavad]

Pimedus võib talvel kätte jõuda kohe pärast lõunat ja siis koperdavad inimesed mööda **jääkonarat** [...] ühe laterna äärest teise juurde, vaevalt seletades üksteise halle nägusid. /13/

En el invierno, la noche puede caer poco después del mediodía, y entonces la gente anda tropezando de farola en farola por **las calles cubiertas de hielo y nieve**, percibiendo apenas los rostros lívidos de los otros transeúntes./20/

Ühe korra on geograafilist reaali tõlgitud **kalka** abil:

Räägitakse, et inimese hing muutub seal [Eestis] üheks selliseks pisikeseks linnuks, kelle nimi on **pöialpoiss** [...] /10/

Dicen que allí el alma del hombre se convierte en un pájaro diminuto, al que llaman **pulgarcito** [...] /16/

Pulgarcito tähendab hispaania keeles eelkõige pöialpoissi kui pisikest muinasjutumehikest. Pöialpoisi kui linna tunnustatud vaste oleks *reyezuelo* (mida võiks meie keelde otse tõlkida kui 'kuningahakatis'), aga siin on tõlkijad pigem otsustanud lähtuda eestlaste kombest lindu pöialpoisiks kutsuda ja kasutanud kalkat, mis aga pole sugugi läbipaistev. Kontekstist selgub küll, et tegu on pisikese linnuga, aga milline see täpselt võiks olla, jääb sihttekstis selgusetuks: denotatiivnegi tähendus on raske tekkima. „Teise” kultuuriväärtust annab siin edasi hoopis see, et *pulgarcito* on küll võõrasse konteksti pandud ja seeläbi mõneti võõraks tehtud, kuid see aitab siiski säilitada kogu lause rahvapärimslikkust – sõna 'pöialpoiss' mõlemad tähendused (pöialpoiss linnuna, pöialpoiss pisikese mehikesena) on seotud rahvapärimsliku maagilise maailmaga. Eesti kultuurireaal ja selle hispaania tõlkevaste jagavad siin ühist teemat, millelt hakkab toimuma edasine tähenduste loomine kolmandas ruumis kahe kultuuri vahel. Antud näite puhul on see ühine teema maagiline maailm. Sellest järelduvalt võib öelda, et sihtkultuurist lähtuva dünaamilise ekvivalentsuse poole ei püüdle mitte ainult kodustavad tõlkevasted (üldistatud, parafraseeritud, teise kultuuri reaaliga asendatud ja kommenteeritud vasted), vaid ka võõrapärasemad vasted (kalkad).

4.3 Pärisnimed

Pärisnimede tõlkevõtted varieeruvad, kolmel korral on kasutatud transkriptsiooni, kolmel korral poolkalkat ja kolmel korral kalkat. Kaks korda on pärisnimesid tõlgitud tunnustatud vastega ja üks kord on nimi välja jäetud.

Transkriptsiooni kohta saab tuua järgmised näited:

Järgmise nurga pealt võib osta „**Chiquita**” **banaane**, mida üldiselt peetakse uue, saabuva õitsengu sümboliteks /13/.

A la vuelta de la esquina se pueden comprar [...] **plátanos “Chiquita”**, símbolos de una prosperidad que cada vez se supone que está más cerca. /20/

Siin on näide sellest, kuidas sõna muutub reaalsiks, kui tal on eesti kultuuris üks, aga hispaania kultuuris teine tähendus. Hispaanias on banaanid olnud kättesaadav, tavaline kaup. „Chiquita” banaanide tähendus meie noore riigi jaoks selgub ümbritsevast kontekstist. Kuna Hispaanias on aga samas kasutusel termin „banaanivabariik” (*república bananera*), mis tähistab majanduslikult teistest sõltuvaid vaeseid riike, võiks loota ärksama lugeja presupositsioonidele banaanivabariigi kohta, millest lähtuvalt võib ehk mõista, mis taasisesesevunud Eestis tegelikult toimus. Nii hispaania kui eesti kultuurile tuntud teema 'banaanivabariik' aitab luua reaalsele võimalikke tähendusi. Transkriptsioonimeetod on seega dünaamiliselt ekvivalentne (liiatigi tuleneb sõna „Chiquita” hispaania keelest).

Järgmises näites aga ei loo transkriptsioon dünaamilist ekvivalentsust: 'vanad „Baltika” vabrikute kaltsud' > *la ropa pasada de moda de la fábrica “Báltica”*. Selliselt loodud dialoogis antakse kaude edasi osalist tuumsisu, et „Baltika” riided on ajast ja arust, aga ei selgu tuumsisu teine pool, et tegu on Eestimaa vana ja maineka rõivaettevõttega. Sihtteksti lugeja on sunnitud võõrapärasusega silmitsi seisma, produktiivset, „teist” täielikult mõista püüdvat lugemist soosiks siin varasemad teadmised eesti kultuurist või iseseisev taustainfo otsimine.

Veel on transkriptsiooni kasutatud Nõukogude Liidu juhi Brežnevi nime edasiandmiseks: *Brežnev*. Nimi 'Brežnev' on tähenduslikult motiveeritud, sest see ärgitab ajaloolisi seoseid.

Kuna nimi on rahvusvaheliselt tuntud, ei vaja sellega seostuv ajalooline plaan edasist seletamist.

Aga näiteks seltsimees **Brežnev** mulle meeldis, ta oli nagu suur sõbralik vanaisa oma puhmaskulmudega [...] /65/

[...] el camarada **Brezhnev** me gustaba, era como un abuelo bonachón y corpulento de cejas pobladas [...] /86/

Poolkalkade kasutamise tulemusel saab tõlkes Hull-Milvist *Milvi la Loca*. Tegu pole pelgalt konventsionaalse nimega, vaid tähenduslikult motiveeritud hüüdnimega, mis Milvit iseloomustab. Poolkalka on läbipaistev ja annab hästi edasi laenatud tähendust. 'Kala-proua' puhul aga ei lähe tõlkijad sama teed: vasteks pole mitte mitte *señora Pez*, vaid hoopis *señora Kala*. Tõlgitakse ära küll 'proua', kuid perekonnanimi on transkribeeritud. Reaali tõlkimisel on keskendunud „teise” keelekasutusele, aga poolkalkaga tõlkimisel ei tule välja perekonnanime vahva kõrvaltähendus ega asjaolu, et eestlastele on perekonnanimed pandud vahel mõne loodusnähtuse, taime või looma järgi.

Poolkalkat on korra täiendatud kommentaariga, mis annab aimu eesti keele omapärast: pärisnimes „Klauberki-mutt”/„Senny Glauberg” sisaldub implitsiitne teave eesti kõnekeele kohta. Hispaania lugejalt ei saaks eeldada, et ta mõistab, miks G-täht ja K-täht eesti keeles omavahel kergesti vahetuvad. Abiks tuleb tihe tõlge, mis teeb nähtavaks eesti keele reegleid puudutava varjatud info ja soodustab kultuurilise mõistmise protsessi. Selline toimimisviis kompenseerib mõneti eelnevas näites toodud transkribeeritud perekonnanime võimalike tähenduste kadumist. Kommentaari kasutamine avab lähteteksti kohta uue vaatepunkti: Önnepalu teos kannab narratiivse joone kõrval edasi ka eesti keele omapära, mis tõusebki esile pigem tõlkes.

Vanaema ütleb „va **Klauberki-mutt**”, aga mina nii ei tohi öelda, kuigi ma just nii mõtlen; tema postkastile on kirjutatud tegelikult „Senny Glauberg”. /34/

La abuela solía decir: “Esa **vejistoria de la Klauberk**”. (Pero a mí no se me permitía decirlo así, aunque pensaba exactamente lo mismo. En realidad, en el buzón de su casa se leía: *Senny Glauberg*.)*/47/

*La letra g es inusual en estonio, y sólo aparece en palabras de origen extranjero, por lo que vulgo lo suele convertir en el sonido de esa letra en k. (N. de los T.)

*[G-täht pole eesti keelele omane, teda esineb vaid võõra päritoluga sõnades ja rahvas hääldab seda nagu k-tähte. (Tõlkijate märkused).]

Eesti kunagist ajalehte „Rahva Hää” on tekstis küll transkribeeritud, kuid sellele on lisatud kommentaar, milles on ajalehe nimi tõlgitud **kalka** abil. Transkriptsioon loob dialoogi, mis austab teistsugust keelekasutust ja laseb lugejal võõrapärasusega justkui korra silmitsi seista ning siis sellest ehk suurema tähelepanuta üle liikuda, kuid kommentaar virgutab kaasa mõtlema. Allmärkus eeldab siiski varasemaid üldteadmisi Nõukogude Liidu üldise korralduse kohta – pole eraldi lahti seletatud, mis on *RSS* ja *Soviet Supremo*.

[...] lehtedest käis ainult „Rahva Hää” [...] /65/

[...]el único periódico que recibíamos era *Rahva Hää* [...] /86/

*La Voz del Pueblo, órgano oficial del Soviet Supremo y del Gobierno de la RSS de Estonia y del Comité Central del Partido Comunista de Estonia. (N. del los T.)

*[„Rahva Hää”, Eesti NSV Ülemnõukogu ja Eesti Kommunistliku Partei Keskkomitee ametlik häälekandja. (Tõlkijate märkus.)]

Kalka abil on tõlgitud ka 'Sõpruse puistee' > *Alameda de la Amistad*, samuti ühe lemmiklooma nimi:

[...]koer oli juba päris suur, [...] Karu nimi. /98/

[...] pues el animalito – que se llamaba **Oso** – ya había crecido mucho [...] /130/.

Pärisnimede tõlkimisel kasutatud **tunnustatud vasted** on 'Läänemeri' > *Báltico* ja 'Siber' > *Siberia*. Siin on loodetud hispaanlaste eelnevatele geograafiateadmistele. Viimane näide on kombineeritud tekstisisese kommentaariga, mis annab mõista, et Siberis ei käidud niisama reisil:

[...] meil oli jalaga „Singeri” õmblusmasin, mis oli vanaemaga **Siberis kaasas käinud**. /59/

[...] en casa había una máquina de coser Singer, de pedal, que había acompañado a la abuela durante su **deportación en Siberia** [...] /79/

[...] meil oli jalaga „Singeri” õmblusmasin, mis oli vanaemaga kaasas, kui ta **Siberisse küüditati.**]

Korra on pärisnimi tõlkest **välja jäetud**: ’„Männi” pood’ > *tienda* > [pood]. „Männi” pood ütleb palju põlisele mustamäelasele, aga hispaania lugeja ilmselt ei jää selle väljajätmise tõttu millestki olulisest ilma.

4.4 Ühiskondlik-poliitilised reaaliid

Nagu pärisnimedegi puhul, ei saa ühiskondlik-poliitiliste reaaliid puhul välja tuua kõige eelistatumat tõlkevõtet, nagu seda olid etnograafiliste reaaliid puhul kalkad ja geograafiliste reaaliid puhul tunnustatud vasted. Viiel korral on kasutatud kalkasid, neljal korral parafraasi, kahel korral tunnustatud vasteid ja ühel korral transkriptsiooni.

Kalkaga on tõlgitud näiteks deviis „Jumal kõrgel, keiser kaugel” > „*Dios en lo alto y el emperador, lejos*” ning ’keisri käsk’ > *órdenes del emperador*. Reaaliid vihjavad tsaariajale ja üldiselt Eestit valitsenud võõrvõimule. Siin on lugejalt eeldatud ajaloolist teadmist, et tegu on Vene keisriga, vastasel korral ei aita tõlkes tekkiv dialoog mõista eestlaste „mineviku aega” ja seda praeguse ajaga suhestada. Võimalikud tähendused nihkuvad taas kolmandasse kultuuriruumi, kuhu jõuab üldine teadmine, et eestlased olid anastatud, et neid anastas keegi keiser, kuigi pole teada, milline.

„**Jumal kõrgel, keiser kaugel,**” öeldakse sealmail [...] Ja **keisri käsk** pole iial toonud muud kui häda ja nekrutiksivõtmist. /11/

„**Dios en lo alto y el emperador, lejos**”, decimos allá [...] Y **las órdenes del emperador** jamás llevaron consigo más que calamidades y reclutamientos forzosos. /17/

Kalkadega on tõlgitud sotsialismimentalteeti edasiandvad läbipaistvad reaaliid. Need reaaliid ulatuvad Eesti riigi piiridest kaugemale. Nagu Nõukogude temaatika alla kuuluvate etnograafiliste reaaliid ja pärisnimede puhul, võib siingi arvestada, et Hispaanias ei tohiks antud teemad olla tundmatud. Tänu sellele saab neid tõlkida kalkadega, mis annavad edasi

juba mingil määral tuttavaid tuumsisusid. 'Nõukogude pass' > *pasaporte soviético* ja deviis „Au tööle!” > „*Gloria al trabajo!*”.

Au tööle! Selline hüüdlause oli ühe tehase seinal, millest ma koolis käies igal hommikul trollibussiga mööda sõitsin. /49/

“**¡Gloria al trabajo!**”, decía un eslogan que yo podía leer cada mañana en la pared, desde el trolébus abarrotado en el que iba a la escuela. /64/

Ühiskondlik-poliitiliste reaaside tõlkimiseks kasutatud **tunnustatud vasted** on 'pastor' > *pastor* ja 'seltsimees' > *camarada*. Kuigi Hispaania on katoliiklik maa, on keelde juurdunud ka protestantlikud terminid. *Camarada* tähendab hispaania keeles esmajoones küll sõbrameest, kuid RAE sõnaraamatus on märgitud ka selle poliitiline tähendus

Parafraasi kasutamise kohta saab tuua järgmise näite: 'ülikooli vitsa- ja kartsahirm' > *aquella sensación de miedo que me inspiraba la universidad, miedo a que me azotaran, a que me encarcelaran* > [hirmutunne, mida ülikool minus tekitas, hirm, et mind piitsutatakse, et mind pannakse kinni]. Hispaania keel ei soosi liitsõnade loomist ja seetõttu on parafras siin vältimatu.

Ma läksin ruttu, peaaegu joostes, et pääseda kaugemale **ülikooli vitsa- ja kartsahirmust** [...] /72/

Caminaba deprisa, casi corriendo, para alejarme cuanto antes de **aquella sensación de miedo que me inspiraba la universidad: miedo a que me azotaran, a que me encarcelaran**.*/97/

Parafras võiks luua liialdatud tuumsisu üliõpilaste valimatu türanniseerimise kohta, kuid tõlkele lisatud kommentaar aitab seda muljet vältida. Lisaks peaks eestlasele olema selge, et jutt käib Tartu Ülikoolist, sihtteksti lugejale on see info aga eksplitsiitseks tehtud. Siin avab tihe tõlge lähteteksti kohta uue vaatenurga: ta valgustab, miks ülikool õieti üliõpilasi karistas, ja näitab, et peategelane tundis end ikka veel süüdi (ja võibolla ka asja eest).

*Alusión a una buharda del viejo edificio de la Universidad de Tartu, donde en siglos pasados, se solía encarcelar a los estudiantes implicados en duelos y en otras fechorías. (N. de los T.)

*[Vihje Tartu Ülikooli peahoone põõningukambrile, kuhu möödunud sajanditel pandi istuma tudengid, kes olid osalenud duellidel ja teinud muid lollusi. (Tõlkijate märkus).]

Teine parafraasi näide on 'odav riigihind' >*precio moderado que fijaba el estado* > [odav hind, mille määras riik]. Parafras loob suhtluse, millega tuuakse eestlaslik „teine” Hispaaniale lähemale: mõlema riigi lähiminevikku kuulub ju riigi poolt kontrollitud majandus. Siiski ei tee aga parafras kõike lõpuni selgeks. Teose kontekstist selgub nuginii, et peategelase lapsepõlv rullub lahti Nõukogude Eestis, ja reaali tõlkes pole seega riigi nimi vajalik.

Sabas seista ma ei kavatse, sest sabadel on minu jaoks hallitanud suitsuvorsti maitse. Selle vorsti järele saatis mind vanaema sappa, kui poes müüdi odavat, **riigihinnaga** suitsuvorsti. /113/

No tengo ganas de hacer cola: a mí las colas me saben a salchicón ahumado y mohoso. Había que hacerlas para poder comprarlo a **los precios moderados que fijaba el Estado**. La abuela solía mandarme a la cola de la tienda para que le guardara la vez. /147/

Asjakohaseid tähendusi aitab tekitada parafras 'kolhoosist hobust tooma' > *pedir un caballo al koljós* > [kolhoosist hobust küsima]. Süntaktiline tõlge annaks taas edasi vaid denotatiivse tähenduse. Kolhoosist aga ei saanud teatavasti niisama „hobust tuua”, vaid tuli küsida. Rahvusvaheliselt levinud reaal 'kolhoos' on hispaanlastele ilma seletuseta **transkribeeritud**: *koljós*. Viimane näide annab tunnistust sellest, et hispaania keelepoliitika pole enam võõrapärase keelekasutuse vastaline, eriti kui tegu on juba tuntumate sõnadega.

4.5 Tulemused ja järeldused

Süntaktilisi strateegiaid (kalkasid, poolkalkasid, tunnustatud vasteid ja transkriptsioone) on kasutatud 53 korral 89-st (60%). Pragmaatilisest seisukohast on seega 60% juhtudest jäänud alles seos eesti kultuuriga ning hispaaniakeelses tõlkes luuakse eestlasliku „teise” eripära austav dialoog. Enamik pärisnimede tõlkevõtetest (79%) ja geograafiliste reaalide tõlkevõtetest (73%) on süntaktilised. Ühiskondlik-poliitiliste reaalide tõlkimisel on süntaktiliste strateegiate osakaal 62% ja etnograafiliste reaalide tõlkimisel 49%. Kalkad kui süntaktilised strateegiad on teose levinum tõlkevõte. Kalkade ja ka poolkalkade kasutamist soosib enamasti eesti ühiskondlik-poliitiliste ja etnograafiliste reaalide läbipaistvus, mis aitab kaasa tuumsisude edastamisele, ja samuti kontekstist selguv täiendav info. Kui reaal on läbipaistmatu, aga siiski kalkaga tõlgitud, ilmestab seda mõnel korral semantiline strateegia – kommentaar. Teine levinum strateegia kalkade järel on tunnustatud vastete kasutamine: see

näitab, et „Piiririigis” esinevad geograafilised reaalsused ja Nõukogude Liidu temaatikaga seotud etnograafilised ja ühiskondlik-poliitilised reaalsused ei tohiks hispaanlastele tulla üllatusena. Põhjamaist geograafilist reaalsust ja ka Nõukogude Liidu temaatikat on Hispaanias teadvustatud, selles teadvustamises avaneb kahe kultuuri kokkupuutepunkt. Mõnel juhul, kui tõlke aluseks on kahe kultuuri ühisosa – mõistete osaliselt ühine tuumsisu –, võivadki kalkade ja tunnustatud vastetega tõlgitud reaalsused olla dünaamiliselt ekvivalentsed.

Semantilisi strateegiaid (parafrase, üldistusi, teise kultuuri reaale, väljajätu ja kommentaare) on reaalsuste tõlkimiseks kasutatud 36 korral 89-st (40%). Pragmaatilise vaatenurgast on seega 40% juhtudest kasutatud kodustavaid strateegiaid. Võimalike tähenduste parema edasiandmise ning hispaania lugeja parema kõnetamise huvides on muudetud edasiantava informatsiooni hulka (tõlge pole tihti järginud originaali ökonoomsust) ja samuti tehtud infot nähtavaks/varjatuks. Enim on semantilisi võtteid kasutatud etnograafiliste reaalsuste tõlkimisel (51%). Ühiskondlik-poliitiliste reaalsuste tõlkimisel on süntaktiliste strateegiate osakaal 38%, geograafiliste reaalsuste tõlkimisel 27% ja pärisnimede tõlkimisel 21%.

Semantilised strateegiad on dünaamiliselt ekvivalentsed. Nende kasutamisel on arvestatud, et lugejal on eesti kultuuri kohta vähe presupositsioone, mille alusel saaksid tekkida võimalikud tähendused. Semantilised strateegiad loovad hispaaniakeelses tõlkes sihtkultuuri suhtes koduse dialoogi ja tekitavad äratundmise, ehitavad tuttavliku silla eesti ja hispaania kultuuri vahele. Silda aitavad luua eesti ja hispaania kultuuri (või mõne teise Hispaanias tuntud kultuuri) vahelised ühised teemad, mis on kultuuriliselt neutraalsemad. Kultuuriliselt neutraalsem ühine teema soosib üldistuste ja teise kultuuri reaalsuste kasutamist. Täpsemaid tähistussuhteid on aidanud luua parafras, selle võtte kasutamist soosib ka hispaania keele ülesehitus.

Produktiivset lugemist soodustavad kommentaarid on 3% juhtudest kombineeritud süntaktiliste strateegiatega (kalka, poolkalka, transkriptsioon). Kommentaaride kasutamine näitab, et tõlkes võib ühel ajal tekkida nii kodustav kui ka teise eripära austav dialoog. Lugejat sunnitakse küll „teise” mõistmiseks pingutama, aga seda pingutust kergendab lihtsate sõnadega kirja pandud (all)märkus. Lisaks aitavad kommentaarid mõnel juhul avada lähteteksti kohta uusi vaatepunkte.

Järgmises tabelis on arvuliselt esitatud „Piiririigi“ reaaliid ja nende tõlkevõtted.

	etnograafiline	geograafiline	ühiskondlik-poliitiline	pärisnimi	kokku
kalka	17	1	5	3	26
tunnustatud vaste	6	10	2	2	20
parafras	9	2	4		15
üldistus	12	2			14
transkriptsioon			1	3	4
poolkalka				3	3
teise kultuuri reaal	2				2
väljajätt				1	1
kommentaar (kombineeritud teise tõlkevõttega)	+kalka		+parafras	+trans +poolkalka	(4)
reaale kokku	46	15	12	12	85
kasutatud tõlkestrateegiaid kokku	46+1	15	12+1	12+2	89

5. Jaan Kaplinski „El mismo río” („Seesama jõgi”)

Jaan Kaplinski teos „Seesama jõgi” ilmus hispaania keeles aastal 2011. Tõlke avaldas Madridi kirjastus Escalera, tõlkijad olid Laura Talvet ja Francisco Javier García Hernández. Teose tiraaži ja müüginumbrite kohta ei õnnestunud Escalera kirjastuselt infot saada, kuid anti siiski mõista, et raamat ei tasunud end majanduslikult ära (Ortiz 2014). Hispaania raamatukogudes on Hispaania kultuuriministeeriumi andmebaaside järgi 8 eksemplari. 6 eksemplari asuvad autonoomsete piirkondade 6 avalikus raamatukogus, üks eksemplar Hispaania rahvusraamatukogus ja üks eksemplar Universidad de Las Palmas de Gran Canaria raamatukogus. Madridi piirkonnas on Kaplinski teost kahes raamatukogus, kummaski üks eksemplar. Ülejäänud piirkonnad, kus Kaplinski teost leidub (üks eksemplar ühes raamatukogus), on Asturias, Aragón, Castilla La Mancha, Rioja, Baskimaa ja Kanaari saared. Andmebaasides oli kajastatud 20 laenutuskorda: 7 korda Asturiase piirkonnas, 6 korda Rioja piirkonnas, 5 korda Aragónis ja 2 korda Madridis. (MCU 2014).

Eestis on Kaplinski tunnustatud autor ja romaani „Seesama jõgi” tugev seos Eesti kultuurilooga kõnetab eelkõige eesti lugejat. Välismaal saab see aga teise tähenduse: näiteks Rootsi kirjandusmaastikul pole teos niivõrd kultuurililooline mälupilt kui pigem Eesti ajaloo ja olustiku tutvustaja, mis võlub lugejat oma intiimse tasandiga (Heinloo 2013: 85). Võiks loota, et ehk toimib sama teos sarnaselt ka Hispaanias. Kaplinski teose kohta on ilmunud vähe arvustusi ja needki on vastuolulised. Tinauti sõnul (2011a) pakub „Seesama jõgi” kindlasti midagi neile hispaania lugejatele, keda huvitab Nõukogude Liidu totalitaarne süsteem, ja aitab mõista, mida nõukogude aeg eestlaste jaoks tähendas – seda aga eeldusel, et hispaania lugeja natukenegi eesti kultuuri tunneb, sest muidu on teose kultuurilist tausta väga raske mõista. Leheküljelt elplacerdelalectura.com (2011) võib samal teemal leida anonüümse kriitiku postituse. Postituses kiidetakse küll Kaplinski kui luuletaja proosakirjanikuannet ja nimetatakse romaani peenelt viimistletuks, aga kirjutatakse: „Kuigi ilmunud 2007. aastal, on teos säilitanud poststalinistlikule ühiskonnale omase sünguse ja jäänud suletuks: läänelik lugeja vajaks selle täielikuks mõistmiseks seletusi [...] Teose kirjanduslik keel ja situatsioonid pole küll iseenesest keerukad, pigem loogilised ja hästi põimuvad, kuigi [meie, hispaanlased] kipume sattuma segadusse, sest Eesti tollane kontekst jääb kaugeks.”

Magistritöö autor arvab aga, et teos peaks hispaania lugejaid mingilgi määral kõnetama: totalitaarsed süsteemid on üle kogu maailma sarnased ja nendes elavad inimesed kannatavad sarnaste piirangute all; võimalik on tõmmata paralleele Franco diktatuuriga ja mõista, et ajalugu kipub eri riikides võtma eri maske, aga kandma sama nägu. Kaplinski romaan, milles Eesti lugu seguneb peategelase kujunemislooga, on seega universaalne lugu jalge alla tallatud inimlikkusest, soovist leida üles esivanemate juured, mis aitaksid edasi kanda eestlaslikku identiteeti.

Tõlкитеose ümber on volditud tähelepanuäratav lipik kirjaga „EL MÁXIMO EXPONENTE DE LAS LETRAS ESTONIAS” („Eesti kirjanduse silmapaistvaim esindaja”), esikaane pöördel on autorituvustus. Autorituvustusest selgub, et Kaplinski on üks eesti esikirjanikke, kes on rahvusvaheliselt tuntud ja keda on lisaks hispaania keelele tõlgitud ka teistesse keeltesse.

JAAN KAPLINSKI (Tartu, Estonia, 1941), poeta, filósofo y crítico cultural, es conocido y reconocido en su país por su independencia intelectual, centrada en temas globales y con un pensamiento de izquierdas y de corte liberal. Sus mayores influencias son la filosofía oriental y la lengua y mitología celtas. Estudió Lenguas y Lingüística en la Universidad de Tartu, y se licenció en filología francesa. Ha trabajado como traductor, editor y sociólogo, actividad que duró hasta que las actividades soviéticas cerraron el laboratorio universitario. Es miembro de la Academia Universal de las Culturas. En 1997 recibió el premio de la literatura de la Asamblea Báltica, y es permanente candidato al premio Nobel. Su obra consta de libros de poesía, ensayo y teatro, entre otros, muchos de ellos traducidos a más de veinte lenguas.

[Luuletaja, filosoof ja kultuurikriitik JAAN KAPLINSKI (Tartu, Eesti, 1941) on oma kodumaal tuntud ja hinnatud kui rahvusvahelisi teemasid käsitlev laiahaardeline intellektuaal ja liberaalse vasakpoolse mõtteviisi viljeleja. Teda on tugevalt mõjutanud keldi keel ja mütoloogia ning idamaine filosoofia. Lõpetas Tartu Ülikoolis prantsuse filoloogia, lisaks õppis keeli ja keeleteadust. Kaplinski on töötanud tõlkija, toimetaja ning ka sotsioloogina, kuni nõukogude võim ülikooli uurimislabori sulges. Kaplinski kuulub Maailma Kultuuride Akadeemiasse. 1997. aastal võitis ta Balti Assamblee preemia ning on korduvalt olnud Nobeli preemia kandidaat. Ta on kirjutanud luulet, esseesid ja näidendeid, mida on tõlgitud rohkem kui kahekümnesse keelde.]

Tagakaanel on sisututvustus, mis annab lugejale mõned üldised vihjed raamatu ajaloolise konteksti ja „Nõukogude Eesti asja” kohta ning seletab nende põimumist peategelase isikliku eluga.

El mismo río es el mapa magistral de una época trazada con precisión desde uno de los satélites de la URSS tras el Telón de Acero. Estonia, años 60, fin del invierno. Stalin ha muerto, el KGB parece más permeable, una revolución sexual y cultural está llegando a Europa. Filólogo y poeta, el protagonista de este libro tiene dos deseos: encontrar a alguien con quien sacudirse de encima una incómoda virginidad, y hallar un guía espiritual que le oriente en sus primeros pasos por el mundo adulto. Para esto, encuentra al Maestro, erudito personaje de físico enclenque, fumador, pesimista, inteligente, depresivo, culto, conocedor de las lenguas más inverosímiles. Con un lenguaje humorado y consciente, Kaplinski pasea al lector por los campos estonios, las ruinas rusas, los rescoldos de la guerra, los trances meditativos y los interrogatorios a los que el KGB someterá al protagonista, alter ego del autor, por difundir la obra antisoviética de una poetisa estonia. De invierno a invierno, el hilo conductor de esta novela es el río de los antepasados, el río heraclitiano, el de los misterios, las reminiscencias del comunismo, los nenúfares, el paso a la madurez y el misticismo. Por sus orillas se pasea un muchacho que empieza a ser hombre, al que le consumen preguntas, el sexo, la religión, la naturaleza, la vida.

[„Seesama jõgi” on ülimalt täpselt ja meisterlikult joonistatud ajastupeegeldus raudse eesriide taga asuvast NSVL-i liiduvabariigist. Eesti, kuuekümnendad, talv on läbi. Stalin on surnud, KGB on pisut mõjutatavam, Euroopasse hakkab jõudma kultuuri- ja seksuaalrevolutsioon. Filoloogist ja luuletajast peategelasel on kaks soovi: kohata kedagi, kes aitaks tal vabaneda ebamugavast neitsilikkuse koormast, ja leida vaimne juht, kes aitaks tal astuda täiskasvanute maailmas esimesed sammud. Ta kohtub Õpetajaga, põdura tervise all kannatava erudeeritud isiksusega, kes suitsetab palju, on pessimistlik, tark, depressiivne, haritud ja tunneb haruldasi keeli. Teravmeelse ja teadliku keelekasutusega Kaplinski viib lugeja jalutuskäigule Eestimaa põldude, Venemaa varemete ja sõjamälestuste vahele, peategelase mõtisklustesse ja KGB juurde, kuhu peategelane on eesti luuletajanna Nõukogude-vastase teose levitamise eest ülekuulamisele kutsutud. Romaani juhtlõng on talvest talveni esivanemate jõgi, Herakleitose jõgi, mis on täis mõistatusi, kommunismimeenutusi, vesiroose, täiskasvanuks saamist ja müstikat. Jõe kaldal jalutab meheks saav noormees, keda painavad küsimused, seks, usk, loodus ja elu.]

Märt Väljataga (2012) kirjutab, et Soome ja Läti on vististi ainsad maad, kus eesti kirjandust loetakse seetõttu, et tegemist on eesti kirjandusega. Mujal polevat lugejatel meie kirjandusele eelootusi ning seda kiputakse lugema kultuurikonteksti arvestamata. Töö autor usub siiski, et nagu „Piiririigi” puhul, aitavad ka antud tõlketeose kaastekstid lugejat kultuuriliselt ette valmistada ja tutvustavad pisut meie kultuuri tagamaid.

Jaan Kaplinski romaanis „Seesama jõgi” on 292 reaali: 132 pärisnime, 72 etnograafilist reaali, 61 ühiskondlik-poliitilist reaali ja 27 geograafilist reaali. Koos kombineeritud strateegiatega on reaalidele rakendatud tõlkevõtteid 329. Lisaks on eraldi reaalina välja toodud Võru murre.

5.1 Võru murre kui reaali

Murre on esmajoones piirkondlik eripärane keelekuju (EKSS 2014). Kuigi tõlketeaduses murdeid üldiselt reaalide alla ei paigutata, arvab autor, et murdeid võiks siiski reaalideks pidada: kannavad need ju edasi teatud piirkonna inimeste kultuurilist maailmavaadet, mis eristub ametlikus kirjakeeles peituvast kultuuripagasist. Ilukirjandusteosed on tavaliselt paljumeelsed, täis erinevaid diskursusi ja keelevariante. Tõlgetes kipub keelevariantide vaheline pingeline aga tihti muutuma neutraalseks (Berman 2000: 296). Kaplinski teoses on kirjakeelele vastanduseks kasutatud Võru murret. Võru keele asendamine mõne Hispaania piirkondliku murdega või väljavahetamine haritud keskklassi keele vastu oleks tekitanud kummastava tulemuse. Murde tuletamine hispaania kirjakeele baasil oleks jällegi olnud kunstlik, tekst oleks võinud muutuda naeruväärseks ja hakata tekitama kummalisi konnotatsioone. Tõlkes on kasutatud ühte parimat võimalikku varianti: murre on enamasti tõlgitud markeeritud kõnekeelde, mis vastandub hispaania kirjakeelele. Täienduseks selgub teose kontekstist, et peategelane läheb Lõuna-Eestisse külla ja seal räägitakse omaette keelt, võru keelt, mis pole pelgalt tavaline kõnekeel.

Mira, al fin has llegado! – dijo-. Seguro que **tiene** **gazuza**, la comida está **casi apañada**, así que en **un suspiro estamos comiendo**. Richard está en casa y **lo mismo viene** Paul de la capital, **luego charlamos de todo**. /188/

„Kae umehtegi, sa ka viimäte jõudse peräle!” kostis ta. „Sul om kindlahe kõtt ka tühi, mul õkva saagi süük valmis, sõs istumi lauda. Rihhard om ka kotoh ja perakõrd tule Paul ka liinast õdagus kodo, saame veedükese juttu ka aia. /147/

Murret annab tihti edasi ka kõnekeelne järelliide –*ico*:

Y cómo es que apareces por estos andurriales, que pareces un señor**ico** del capital? En la capital no irás al molino? /181/

„Kost sa sõs taha veskile tullit, prõlla olet iks nigu linnamiis, egä sa joht liinast veskil es käü?” /141/

Mitte alati pole aga murret hispaania kõnekeele abil kodustatud. Kui murdesõnad esinevad eesti kirjakeelses tekstis üksikute sõnadena, on need hispaania keelde transkribeeritud ja neid saadab joonealune kommentaar.

Jalgratta hooldamise oli ta suvel perepoja kõrval ära õppinud koos võrukeelsete sõnadega, mis selle juurde käisid, nagu „**edetsõõr**” ja „**tagatsõõr**”. /114/

Había aprendido cómo mantener en buen estado la bicicleta con la ayuda de su primo, junto con algunas palabras en el dialecto de Võru, como por ejemplo *edetsõõr* y *tagatsõõr*. * /148/

*, „Rueda delantera” y „rueda trasera” en el dialecto de Võru.

* [Võru keeles „esiratas” ja „tagaratas]”

Korra on kasutatud ka tekstisisest kommentaari, milles on tõlgitud murdesõnade tähendused.

[...] kirjutas isegi kirjades „ikka” asemel „iks” ja „heina” asemel „hain”. /139/

[...] escribía siempre „iks” en vez de „ikka” [**todavía, siempre**] y „hain” en vez de „hein” [**heno**]. /179/

5.2 Pärisnimed

Teose „Seesama jõgi” valdavad kultuurielemendid on pärisnimed. Neid on enamasti – 108 korral – tõlgitud **transkriptsioonivõttega**. Pärisnimede transkribeerimine, kui neid loomuldasa ei täienda raamatu kontekst ega tõlkija lisatud kommentaar, on näide kultuuri mitmetahulisust näitavast dialoogist, mis ootab lugejalt olulist pingutust, et kaasa mõelda ja „teist” mõista. Kontekstist ei selgu näiteks, kes võiks olla Leole Lembitu ja mida tähendab „Noor-Eesti”. Sihttekstis säilivad eesti lugejale omistatud presupositsioonid, mida hispaania lugeja aga arvatavasti ei oma. Kui lugejal pole varasemaid teadmisi eesti kultuuri kohta ja ta ei hakka ka iseseisvalt taustainfot uurima, siis jäävad tuumsisud edasi andmata.

[...] luules võib kõik olla kõigega koos, Ristija Johannes **Leole Lembituga**, Lucifer apostel Paulusega. /47/

[...] en la poesía todo puede estar relacionado con todo, Juan Bautista con **Lembitu de Leola**, Lucifer con San Pablo. /65/

Kas see lahknemine toimus siis sajandivahetusel, siis kui Eestisse tuli vasakpoolsus koos ateismiga, **Noor-Eesti** ja muu moodne kunst? /125/

La separación sucedió entonces con el cambio de siglo cuando llegó a Estonia la izquierda junto con el ateísmo, *el Noor-Eesti* y el resto del mundo moderno? /161/

Kontekst ei ava ka mitmete Eesti kohanimede geograafilisi konnotatsioone: niiviisi on transkribeeritud nt Valga, Mulgimaa, Elva, Raadi, Valgemetsa, Erastvere. Samas pole Kaplinski teose eesmärk tutvustada Eesti geograafiat ja kohtadega seostuvaid tuumsisusid – kohanimesid on lugejale mainitud möödaminnes ja enesestmõistetavalt. Berman arvabki (2000: 289), et kui lähteteksti eesmärk on jääda võimalike tähenduste osas ebaselgeks, siis ei maksaks neid tähendusi sihttekstis eksplitsiitselt selgitada. Kontekstist selgub vihjeliselt, et need kohad asuvad kuskil Lõuna-Eestis, kuid sihtteksti lugejale ei valgustata, kas need on külad või asulad, ei öelda, et Elva kandis on kaunid järved ja Mulgimaal kõneldakse Mulgi murret. Samamoodi on transkribeeritud ka Saaremaa. Ainus, mis kontekstist välja tuleb, on see, et tegu on „kauni kohaga”, kuid mitte see, et tegu on saarega ning seal hääldatakse õ-tähte teistmoodi. Nagu kirjutab Märt Väljataga (2012), peavad meie kirjanikud oma teoseid kirjutades ennekõike silmas erinevate teadmistega abstraktseid eesti lugejaid.

Vahel aitab kontekst mõista transkribeeritud pärisnime üldist teemat ja annab vihjeid „teise” eripära mõistmiseks. Nii selgub, et Tartu on ülikoolilinn ja Puskarust, Ihamarust, Kükalt ja Liivalt läks läbi kunagine postitee ning nimetatud kohtades olid kõrtsid.

[...] tee kestis tubli kuus tundi ja käis kõrtsist kõrtsini: Puskaru, Ihamaru, Karilatsi, Küka, Liiva, Rebase, Reola. /115/

[...] la ruta duraba unas seis horas haciendo parada en cada taberna: Puskaru, Ihamaru, Karilatsi, Küka, Liiva, Rebase, Reola. /150/

Samamoodi selgub teose sisust, et hispaania keelde transkribeeritud Eesti Naine ja Taluperenaine on ajakirjad, Jannsen, Hurt ja Eisen eesti kultuuritegelased, Raimond Kolk ja Juhan Liiv luuletajad ning Tõnisson keegi poliitik:

Talle tundus, et vanaisa oli lähedane Tõnissonile, aga ta pidi endale ja küsijale tunnistama, et ei teadnud kolmekümnnendate aastate Eesti ajaloost ja poliitikast kuigi palju. /281/

Le parecía que su abuelo estaba cerca de Tõnisson por sus ideas, pero tenía que confesar que no sabía mucho de la historia ni de la política de Estonia de los años treinta. /347/

Transkriptsioonivõtet täiendab 33 korral **kommentaari**. Kuigi enamasti pole geograafiliste pärisnimede tuumsisu tõlkes avanenud, on teisalt oluliste geograafiliste objektide paremaks tähistamiseks kasutatud tihedat tõlget, tekstisisesest kommentaari. Kommentaar annab aimu, mis objektidega on tegu, ja avab Eesti geograafilist konteksti. Muidugi ei edasta tekstisisesed kommentaarid geograafiliste paikade tuumsisusid täielikult, aga annavad vihjeliselt mõista kultuurilise „teise” mitmekesisust:

Peipsi > *lago Peipsi* > [Peipsi järv]
Emajõgi > *río de Emajõgi* > [jõgi Emajõgi]
Haanja > *alturas de Haanja* > [Haanja kõrgustik]
Võrumaa > *región Võrumaa* > [Võrumaa haldusüksus]
Supilinn > *barrio de Supilinn* > [Supilinna linnaosa]
Munamägi > *colina de Munamägi* > [Munamäe mägi]
Vormsi > *isla de Vormsi* > [Vormsi saar]

Tekstisisesest kommentaari huvitavamad näited on järgmised:

Werner > *café Werner* > [kohvik Werner]
Gustav Adolf > *rey Gustavo Adolfo II de Suecia* > [Rootsi kuningas Gustav II Adolf]
Saare-Lääne piiskopid > *obispos de la diócesis de Saare-Lääne* > [Saare-Lääne piiskopkonna piiskopid]
arbujad > *poetas del grupo Arbujad* > [rühmituse „Arbujad” luuletajad]

Viimasel näite puhul aga ei selgu tõlkes tuumsisu, et sõna 'arbuja' tähendab nõidusvahendite abil ennustajat ja arbujate luulet on 1940. a juunipöörde järel loetud prohvetlikuna. Samas ei kasutata Eestis seda sõna kuigi palju ja kahelda võib, kas meie omagi lugejad seda teavad.

Tekstisisesest kommentaar annab vihjelise teavet, tekstiväline kommentaar aga asetab sihtteksti lugeja detailsemalt silmitsi kultuuriarealis peituva varjatud isamaalisusega:

Hiljem tuli ta ise Tartu õpetajate seminari ja oli paar korda tee kodust siia käinud jala otsekui **Kristian Jaak**, kuigi maa nende kodukülalt ülikoolilinna oli palju lühem kui Riist. /109/

Mas tarde entró en la escuela de Pedagogía de Tartu y algunas veces había ido andando hacia la ciudad, como **Kristian Jaak***, aunque el camino desde su pueblo natal hasta la ciudad universitaria era mucho más corto desde Riga. /143/

***Kristian Jaak Peterson** fue un poeta estonio, que, según la leyenda, caminaba desde Tartu a Riga a pie.

*[**Kristjan Jaak Peterson** oli Eesti luuletaja, kes rahvapärimuse järgi läks jala Tartust Riiga.]

Tekstiväline kommentaar annab ajaloolist/isamaalist teavet ka meie riigijuhtide kohta. Pätsi kohta selgub raamatu kontekstist, et ta sai hakkama baaside lepinguga, mille tagajärjel võõrvõim Eesti okupeeris. Laidoneri kohta aga teose kontekstist midagi ei selgu ja allmärkus on sellevõrra põhjalikum:

Ja vist isegi **Pätsi ja Laidoneri** kohta [oli ta vanaisa suust kuulnud midagi kriitilist]. /281/

Y tal vez también sobre **Päts*** y **Laidoner*** [era crítico su abuelo]. /347/

***Konstantin Päts** (1874–1956), primer presidente de Estonia.

*[**Konstantin Päts** (1874–1956), Eesti esimene president.]

***Johan Laidoner** (1884–1953). Es una de las principales figuras de la historia de Estonia. Su más alto cargo fue el de comandante en jefe del ejército estonio que ejerció en los periodos de 1918–1920, 1924–1925 y 1934–1940.

*[**Johan Laidoner** (1884–1953). Ta on Eesti ajaloo olulisemaid isikuid. Aastatel 1918–1920, 1924–1925 ja 1934–1940 oli ta Eesti sõjavägede ülemjuhataja.]

Üks pärisnimi tõmbab oma konnotatsiooniga paralleeli hispaania ja eesti kultuuri vahele ja see on dünaamilist ekvivalentsust silmas pidades mainitud ka allmärkuses.

[...] kohal olid paar tasast tüdrukut saksa fillist ja [...] kambake inglasi, nende hulgas ka [...] Juhan, keda kõik **Džonniks** kutsusid. /233/

[...] había algunas chicas de filología alemana y [...] un grupo de estudiantes de ingles[...] en el que destacaba Juhan[...] y todos le llamaban Džonn*. /291/

***Džonn**, transcripción en estonio de Juan. Así llamaban al chico por ser un mujeriego, un don Juan.

*[**Džonn**, eestikeelne transkriptsioon nimest Juan. Niiviisi kutsuti don Juane, seelikuküttidest noormehi.]

Kaks kultuuri puutuvad siin osaliselt ühise tuumsisu abil kokku. Kuigi don Juan pärineb Hispaaniast ja seal kasutatakse seda väljendit alati naisteküti tähenduses, on seos Juhan-

Džonn-Juan-don Juan arvatud reaali alla, kuna see iseloomustab väljendi tuletamist eestipärasest isikunimest.

12 korral on pärisnimesid tõlgitud **kalkadega**. Kalkadega on tõlgitud näiteks teoste pealkirjad:

Eesti Entsüklopeedia > *Enciclopedia Estonia*

„Sädemed tuhas” > *Chispas entre las cenizas*

„Mureliku suuga” > *Con la boca llena de penas*

Teoste pealkirjad on läbipaistvad, kontekstis on mainitud ka teoste autoreid (näiteks Marie Underit). Kalkade kasutamine ei mõju siin võõrapärasena, vaid vihjab teoste teemale – pelgad transkriptsioonid sihtteksti lugejale selliseid vihjeid ei annaks.

Peategelast enim mõjutava ja inspireeriva isiku hüüdnimi Õpetaja on autoriteetse tähendusega. See on näide, kuidas fiktsionaalne nimi väljendab juba iseenesest tegelase olemust. Nimi ongi tõlgitud sobiva kalkaga: *Maestro*. Kui eesti lugejalt võiks siin oodata Uku Masinguga seostuvat presupositsiooni (Õpetaja oskab palju keeli, tunneb idamaade kultuuri jne), siis samasugust presupositsiooni saab oodata vaid sellelt sihtteksti lugejalt, kes põhjalikult eesti kultuuri tunneb. Samas arvab Hasselblatt (2011), et Kaplinski romaani „Seesama jõgi” voolumist saavadki paremini nautida just välismaised lugejad, kes autobiograafilis-kultuurilist tausta ei tunne ja selle üle polemiseerima ei hakka.

Ainus kalkaga tõlgitud geograafiline nimi on Pühajõgi > *Río Sagrado*, mille puhul selgub kontekstist, et sellise nimega jõed olid pühad jõed. Kalka kasutamine edastab siin hästi tuumsisu, mis omakorda aitab luua võimalikke kaastekste.

Emajõgi ei olnud vist vanadele eestlastele isegi püha, pühad olid need, mis **Pühajõe** nime kandsid või kannavad. /290/

El Emajõgi no era sagrado para los viejos estonios, los únicos eran los que se llamaban Pühajõgi, **Río Sagrado**. /358/

Poolkalkaga tõlkimise mahlakas näide on lorilaulu pealkiri „Lutika Viiu” > *La Viiu Chinche*. Hispaania keeles tuleb grammatiliselt välja, et Viiu on naisenimi (seda näitab artikkel *la*), tõlgitud hüüdnimi aga annab edasi Eesti kohalikku koloriiti, jäämata siiski liiga võõrapäraseks. Liiatigi järgneb pealkirjale ka salm sellest samast lorilaulust.

Poolkalkaga on tõlgitud veel 'KGB-mehed' > *Los del KGB*. Artikkel *los* viitab mitmele meesoost isikule, KGB on aga rahvusvaheliselt tuntud reaali, mille tuumsisu ei tohiks Hispaanias tundmatu olla.

Keeruka pärisnime **väljajätmist** kui tõlkevõtet iseloomustab hästi järgmine näide, kus kadunud elementi 'Mogri Märdid' on kompenseeritud ühiskondlik-poliitilise reaali 'hallparunid' kohta käiva parafrasiga. Selline parafras on küll mõnevõrra „teise” eripära lihtsustav, kuid siiski kõnekas.

[...] kui maalgi tekkisid **Mogri Märdid ja hallparunid** [...] /54/

[...] los barones que se adueñaron de nuestras tierras [...] /75/

[...] parunid, kes võtsid vägisi omale meie maa [...] /75/

Pärisnime **parafraseerimine** aitab lugejal paremini Eesti ajaloos orienteeruda:

[...] meeste maailm oli varisenud kokku koos Eesti Wabariigiga [...] /10/

[...] parámetros masculinos derrumbados con la antigua república. /15/

[...] meeste maailm oli varisenud kokku eelmise vabariigiga. /15/

Pärisnime **tunnustatud vaste** aga ei tee tõlkes tekkivat dialoogi ülemäära lihtsaks. Eeldatakse, et lugeja on kuulnud rahvusvahelisema taustaga reaalist 'Hansa Liit' (*Liga Hanseática*) ja selle tuumsisu on talle tuttav.

[...] **hansaaegne veetee**, mis kunagi ühendas Pärnut Tartuga, on nüüdseks kadunud. /304/

[...] **la vía marítima de la época hanseática** que una vez unió Pärnu con Tartu ya no existía. /376/

Ühte ajaloolist nime on jällegi **üldistatud: Vabadussõja** sammas > monumento a la **libertad** > [sammast vabadusele]. See üldistus võiks olla põhjendatav sellega, et Eesti vabadussõda on teoses juba mainitud. Lisaks on vabaduse saavutamisega nii Hispaanias kui ka mujal üldiselt kaasas käinud sõjalised kokkupõrked, eesti ja hispaania kultuuris langeb taas osaliselt kokku mõiste tuumsisu; üldistus annab edasi Eesti mineviku aega.

5.3 Etnograafilised reaaliid

Etnograafilisi reaale on enim – 27 korral – tõlgitud **üldistava** vastega. Üldistuste aluseks on enamasti mõistetevaheline hüponüümia/hüperonüümia suhe ja eesti ning hispaania kultuuri vahel eksisteerivad ühised kultuuriliselt neutraalsemad tähenduspõhjad.

Üldistus 'kopikas' > *moneda* > [münt] hõlbustab lugemist, sest korra on tekstis sama termini jaoks juba kasutatud transkriptsiooni: *copeck*.

Üldistus 'puhvaika' > *chaqueta* > [kuub] soosib samuti ladusamat lugemist:

Kunagi oli keegi seletanud, et okastraadi pääle laotati kõigepealt **puhvaika**, siis polnud muretki, et püksid lõhki tõmbad. /72/

Alguien le explicó una vez que bastaba con cubrir el alambre con una **chaqueta** para no romperse el pantalón. /97/

Puhvaika võiks tõlkida hispaania keelde ka kalkaga [vattkuub] või parafrasiga [vatiga täidetud kuub] kuid siis võiks ehk jääda mulje, et jutt käib õhukesest puuvillasest kuuest, kuna vati ja puuvilla tähistamiseks on hispaania keeles sama sõna (*algodón*).

Üldistatud on ka viinisai > *pastelito* > [saiake]: tõlkes kasutatud ülemmõiste sõna 'saiake' on oma alammõiste 'viinisai' suhtes hüperonüüm. Nagu „Piiririigi” reaalide analüüsis mainitud, aitab hüperonüümide abil üldistamine luua sihtkultuuriga sidet ja aidata sihtkultuuri lugejal leida teosest seda, mis teda paremini kõnetada võiks. 'Sealiha hapukapsaste ja kartulitega' on tõlkes *carne de cerdo con col y patatas* > [sealiha kapsaste ja kartulitega]; 'püha hiis' on tõlgitud kui *lugar sagrado* > [pühapaik]:

Kas oli see kirik rajatud erilisse paika, vahest vanade eestlaste **püha hiie** kohale, nagu mõnikord tehtud? /127/

¿Habría sido construida aquella iglesia en un lugar especial, tal vez en un **lugar sagrado** de antiguos estonios? /164/

Endises kodupaigas kummitamas käiv surnu ehk kodukäija on hispaaniakeelses tõlkes *espíritu del muerto* > [surnu vaim]. Hispaania (ja ka paljude teiste kultuuride) rahvapärimuse järgi tiirutavad surnud enamasti kodukohas; siin on üldistusega välditud teadaoleva info kordamist:

Kakssada aastat tagasi nähti Eestis marduseid, **kodukäijaid** ja vanakuradit ennast, nüüd nähakse lendavaid taldrikuid. /102/

Hace doscientos años la gente veía hadas de la muerte, **los espíritus de los muertos** y al mismísimo Sátanas; ahora, ven platillos volantes. /135/

Üldistus 'kadaka keelt rääkima' > *hablar como un urbanita* > [linnavurle moodi rääkima] ei anna edasi täpset tuumsisu: pole ju hispaania keelde tõlgitud sõna 'kadakas', millega seostub tahtmine sakslane olla. Mõneti kahvatum, kuid ladusalt mõistetav üldistus kannab siin aga siiski põlglikku tähendusvarjundit. Samas selgub teose kontekstist eestlaste suhe siin viibinud sakslastega ja saksalikkuse olemus.

Korra on tekstisest üldistust kombineeritud meie kultuuripärimust selgitava kommentaariga, kus reaalselt on transkribeeritud ja siis lahti seletatud. Tihe tõlge soosib produktiivset lugemist: sihtkultuuri lugeja saab teada, kes oli Kalevipoeg ja mis tal nõidadega pistmist oli. Ei saaks öelda, et siin oleks implitsiitse info nähtavaks toomise arvelt kaduma läinud teksti „kirjanduslik sarm”, pigem lisab tihe tõlge seda juurde.

Tallinna bussijuht, kes barakki tungivaid blatnoisid narilauaga maha materdas nagu Kalevipoeg sortse. /151/

O conductor de autobús de Tallín que mató con un tronco a unos *blatnoi* atacaron el barracón como Kalevipoeg a las **brujas***. /193/

Tallinna bussijuht, kes barakki tungivaid blatnoisid lauaga materdas nagu Kalevipoeg nõidasid.

*En la epopeya nacional de Estonia titulada Kalevipoeg, el protagonista (Kalevipoeg) lucha con seres fantásticos llamados „sorts.”

*[Eesti rahvuseeposes „Kalevipoeg” võitleb peategelane (Kalevipoeg) müütiliste olendite sortsidega.]

Etnograafiliste reaalide järgmine levinum tõlkevõte on **kalkad** (15 korda):

Venemaa eestlane > *estonio de Rusia*

rosinakuklid > *panecillos con pasas*

vanad eestlased > *antiguos estonios*

mõisapark > *parque de la casa solariega*

saunalised > *gente para la sauna*

sõetablett > *pastilla de carbón*

Kalkad on läbipaistvad, tuumsisude edastamisele aitab kaasa teose kontekst: Venemaal elas mitmeid eestlasi; vanad eestlased olid looduseusku; söetabletid aitavad iivelduse vastu; vanadest mõisakohtadest annavad tihti tunnistust lagunenud hooned ja metsikuks muutunud pargid.

Teisalt jälle pole kalka tähendus vahel läbipaistev. Eestlasest lugeja jaoks enesestmõistetav kultuuriline tuumsisu ei pruugi sihtteksti lugejani jõuda (kui tegemist pole eesti kultuuri tundva inimesega). Järgmises näites kandub tõlkes edasi küll sõna 'siil' denotatiivne tähendus, aga tuumsisu jääb selgusetuks. Seda oleks ehk siingi aidanud edasi anda dünaamiliselt ekvivalentne tihe tõlge, mis oleks lisanud sihttekstile ka „kirjanduslikku sarmi”.

Kalevipoeg oli naljakas, [...] tilumatsi ees midagi, mille kohta öeldi, et see olla **siilinahk**. /245/

La estatua de Kalevipoeg tenía gracia: [...] pubis cubierto por algo que se suponía era una **piel de erizo**. /304/

Konteksti hästi asetuv läbipaistev kalka aitab teisalt mõista, et Eestis eristatakse lõuna- ja põhjakeesti keelt.

Siis kanakasvatuse käsiraamat, paar algkooliõpikut ja üks **lõunaestikeelne** lauluraamat. [...]Ta oli kord silmanud lõunaestikeelset lauluraamatut ja leidnud, et sääl on palju ilusamad ja poeetilisemad laulud kui põhjakeesti omas /183/.

Un manual de la cría de gallinas, algunos libros de la escuela primaria y un cancionero en **la lengua del sur de Estonia**. [...] En cierta ocasión lo había visto , y las canciones le parecieron mucho más poéticas que las del norte. /230/

Teise kultuuri reaali kasutamisel on saiavormist saanud *pudín con leche* > [puding piimaga], kohupiimast aga *queso fresco* > [teatud värske toorjuust]. Rosolje on tõlkes *ensaladilla rusa* > [vene salat]. Hispaanlased tunnevad *ensaladilla rusa* nime all tavalist kartulisalatit, kuhu pole lisatud ei heeringat ega peeti. Huvitavam näide teise kultuuri reaali kasutamise kohta on see, kuidas Hispaanias seostatakse Murphy seadusega reegliti, et võileib kukub alati võise poolega allapoole. Siin avaneb lähteteksti kohta ka uus perspektiiv: Murphy seadused kehtivad ka Eestis, kuigi mitte alati sellise nime all.

Ka tuul oli tugevam ja nagu ikka temale vastu, otsekui tahtes tõestada seda, **mida eestlased nimetasid võileivaseaduseks** [...] /118/

El viento era más fuerte y, como siempre, soplaban en su contra, como si viniera a confirmar la **ley de Murphy y su rebanada**. /154/

[Ka tuul oli tugevam ja nagu ikka temale vastu, otsekui tahtes tõestada Murphy võileivaseadust.]

Nagu „Piiririigi” puhul, on selleski teoses teise kultuuri reaali valimist ajendanud võimalik tähendussarnasus, ühisosa meie kultuuri ja teise kultuuri vahel.

Etnograafilisi reaale on **parafraseeritud** 8 korral. Võib vaielda, et parafraasidega on teksti mitmekülgne loogika tehtud liigagi selgeks, aga selgus aitab jällegi paremini edasi anda reaalistes peituvaid võimalikke narratiivseid programme. Eestis levinuma tähenduse järgi on lahti seletatud 'mardus' > *hada de la muerte* > [surmahaldjas], kuigi mardus võib harval juhul tähendada ka surmaennet ja surnut. Eestlaste seenekorjamiskultuuri tähistab sõna 'seenekohad', tõlkes *zonas para recoger setas* > [kohad, kust korjata seeni]. Vihtlemise kohta aga annab hispaanlasele aimu seletus *azotarse con ramas de abedul* > [end kaseokstega piitsutama]. Kontekstist selgub, et viheldakse saunas ja see aitab nahka puhtaks saada.

Ta ei pesnud end kunagi seebiga, aga käis küll saunas ja **vihtles** [...] /185/

Nunca se había lavado con jabón, aunque sí iba a la sauna y se **azotaba con ramas de abedul**. /232/

'Näärid' kui uusaastapäevad on hispaania keelde selle tähenduse järgi lahti seletatud. Kontekst aitab oletatavasti edasi anda implitsiitset infot, et Nõukogude Eestis ei tohtinud jõuludest rääkida.

Huvitav, kas siin ruumides räägitakse jõulukaktusest või tuleb seda ka nimetada **näärikaktuseks**.../276/

Era interesante pensar si en aquellas salas se llegaba a hablar del cactus de Navidad o **cactus del Año Nuevo**... /341/

Rahvusvahelisematele etnograafiliste reaaleidele on leitud **tunnustatud vasted**: 'rubla' > *rublo* ja 'saun' > *sauna*. Hispaania keeles on juba mugandunud saksa keelest (*sauerkraut*) tulnud laensõna *chucrut*, mis tähistab tõlkes praekapsast. Reaal 'soomeugrilased' on aga tõlgitud tunnustatud vaste ja tekstisise kommentaari abil: *pueblos finoúgricos* > [soomeugri hõimud].

Poolkalkaga on tõlgitud võru keel: *dialecto de Võru* või *lengua de Võru* või *lenguaje de Võru*. Kuna eelnevalt on tõlkes täpsustatud Võrumaa > *región Võrumaa*, laseb poolkalka aimata, et

tegu on keelega, mida seal piirkonnas räägitakse. Tõlkimisel on sihtkultuurile tutvustatud Eesti-sisest keelelist „teist”, kontekstist tuleb välja vastandus võru keele ja kirjakeele vahel.

Etnograafilise reaali **väljajätmisest** saab tuua järgmise näite:

Ta oli sündinud ajal[...] kui eestlased **laulsid laulupidudel** kiitust keiser Aleksandrile[...]/110/

Nació en la época[...]cuando los estonios **cantaban alabanzas** al emperador Alejandro[...]/144/

Ta oli sündinud ajal [...] kui eestlased **laulsid kiitust** keiser Aleksandrile.

Väljajätu saab ehk põhjendada sellega, et siin kontekstis pole põhiteemaks mitte laulupidude pidamine, vaid keiser Aleksandri võimulolek eestlaste mineviku ajas.

5.4 Ühiskondlik-poliitilised reaaliid

Ühiskondlik-poliitilisi reaale on hispaania keelde enim (20 korral) tõlgitud **kalkadega**. Näiteks võib tuua Nõukogude Liidu poliitilist reaalsust tähistavad rahvusvahelisemad kultuurielemendid, mis on kalkadega tõlkimiseks piisavalt läbipaistvad, et nende mõistmisega ei tohiks probleeme tekkida:

sõjakomissariaat > *comisariado del servicio militar*

pioneerijuht > *pionero jefe*

pioneeritõotus > *juramento del pionero*

julgeolek > *servicio de seguridad*

deviis „Alati valmis!” > „*Siempre listo!*”

Vähem läbipaistev on aga reaali ’baaside leping’, mis on tõlgitud kalkaga *acuerdos de base*. Tõlke võimalik tähendus nihkub taas kolmandasse kultuuriruumi, kus selgub, et Eesti andis mingile välisriigile loa oma territooriumile baasid teha. See, kas tegu oli Venemaaga, jääb sihtteksti lugeja nuputada.

Kalkaga on tõlgitud ’leivasabad ja suhkrusabad’ > *colas del pan y del azúcar*. Reaali denotatiivne tähendus on seotud reaali tuumsisuga ja see peaks hispaania keelde konteksti abil üle kanduma. Liiatigi on Hispaania riigi minevikus sabasseismine tuntud. Süntaktiline tõlge on siin dünaamiliselt ekvivalentne, see toetub kahe kultuuri ühisosale.

Temal ei olnud poode vaja, ta ei talunud neid lapsepõlvest, **leivasabade ja suhkrusabade** ajast päale.
/115/

No le gustaban las tiendas, las odiaba desde niño, desde los tiempos de **las colas del pan y del azúcar**.
/150/

13 korral on ühiskondlik-poliitilisi kultuurielemente **üldistatud**, näiteks:

metsavennad > *miembros de la resistencia* > [vastupanuvõitlejad]

väikemõisnikud > *propietarios de casas solariegas* > [mõisaomanikud]

vallakohtunik > *juez regional* > [piirkonnakohtunik]

pärisorjus > *esclavitud* > [orjus]

Näidetena toodud üldistused ei anna küll edasi detaile, aga nad ei eksi samas eestlaste mineviku aja vastu, vaid lasevad hispaanlastel selles ära tunda endagi riigi minevikku. Üldistused loovad ladusa dialoogi eesti ja hispaania kultuuri vahel.

'Sinimustvalge lipp' on tõlkes *bandera tricolor* > [kolmevärviline lipp]. Kontekstist tuleb siiski välja, et tegu on Eesti lipuga:

Ta isegi natuke süüdistas ennast, et oli lapsi nii eestimeelselt kasvatanud, et laual oli **sinimustvalge lipp** ja vabariigi aastapäev suur püha. /155/

A veces se echaba la culpa por haber educado a sus hijos tan patrióticamente, con la bandera tricolor sobre la mesa y la celebración a lo grande del aniversario de la república. /198/.

Üldistatud on ka vihje vennastekoguduse liikumisele. Edasine kontekst annab teada, et vennastekoguduse liige on usumees, kes tahab, et ka tema pojast saaks misjonär.

Ta oli [...]jinnukas **vennastekoguduse liige** [...] /97/

Era[...] un **miembro activista de la comunidad**. /129/

[Ta oli [...] **kogukonna innukas liige**.]

Samamoodi soosib kontekst üldistust, kui tõlkes on vaja edasi anda, kes täpselt olid 'kadakad' ja mis rolli nad eestlaste minevikus mängisid. Hispaania keeles on siinkohal ka mõista antud, et sakslased on Eestis juba korra võimutsenud:

Kadakate ja tõusikute riik, kus riigikeeleks saksa keel eesti sõnadega, kus valitsejad ootasid, et sakslased ometi tuleksid ja võtaksid võimu üle. /154/

Un estado de **nuevos ricos** donde la lengua oficial sería alemán con palabras estonias, donde los gobernantes esperarían a que los alemanes llegaran de nuevo y retomaran el poder. /198/

[**Uusrikaste** riik, kus riigikeeleks saksa keel eesti sõnadega, kus valitsejad ootasid, et sakslased tuleksid taas ja võtaksid võimu üle.]

Ühiskondlik-poliitilisi reaale on 9 korral lahti seletatud. **Parafrasiga** on tõlgitud näiteks 'tibla' > *ruso de mierda* > [kuradi venelane]. Tõlge annab hästi edasi halvustavat varjundit. 'Ülikooli partorg' on tõlkes *jefe del partido comunista de la universidad* > [kommunistliku partei organisator ülikoolis].

Eestiaegsed luuletused on *poemas de los tiempos de la primera república* > [esimese vabariigi aegsed luuletused]. Teosest leiab sama reaali kohta ka parafraasi *de tiempos de la república estonia* > [Eesti Vabariigi aegne]. Sassiajamist taasiseseisvunud vabariigiga pole viimasel juhul karta: teose tegevustik paigutub kuuekümnendatesse.

Osaliselt on lahti seletatud 'laagris olemine', võibolla oleks siia võinud lisada ka produktiivset lugemist soodustava täienduse, et tegu on Siberiga:

[...]ta mees oli **laagris** [...] /72/

[...]su marido estuvo en el **campo de trabajos forzados** [...] /98/

[[...]ta mees oli **sunnitöölaagris**[...]]

Kultuurielemendi 'kadakas' eelnevat üldistamist kompenseerib tabavalt lahtiseletatud reaali 'kadaklus', mis annab aimu Eestis valitsenud seisuslikust ülesupitamisest.

Kadaklus pole kuskile kadunud. /81/

Esa manía de los nuevos ricos de ser como los antiguos señores no ha desaparecido /109/

[Kuskile pole kadunud **uusrikaste soov olla samasugune nagu kunagised saksad**.]

Teise kultuuri reaale on tõlkimisel kasutatud 6 korral, aluseks taas kahe kultuuri ühisjooned: polkovnik > *coronel* > [kolonel], 'miilitsajaoskond' > *jefatura de policía* > [politseijaoskond],

karistussalk > *escuadrón* > [eskadron]. Need reaaliid on asendatud hispaanlastele tuntumate vastetega, mis funktsioneerivad seelses keeles ja kultuuris samamoodi.

Tunnustatud vastetest saab näiteks tuua Nõukogude Liidu aegse ühiskonnaga seostuvad terminid 'pioneer' > *pionero*, 'kooperativ' > *cooperativa*. Tunnustatud vastega on tõlgitud ka 'küüditamine' > *deportación*. Eestlastele enesestmõistetavat infot, et küüditati Siberisse, ei pruugi aga välismaalasest lugejal olla. Tunnustatud vaste toetub küll osaliselt kahe kultuuri kokkupuutepunktile (mõlemas on teadvustatud küüditamise mõiste), aga ei soosi „teise” täielikku mõistmist.

Transkribeeritud on rahvusvahelisemad ja tuntumad reaaliid: 'kolhoos' > *koljós*, 'sovhoos' > *sovjós* ja 'komsomol' > *komsomol*. Huvitavam transkriptsioon on 'blatnoi' > *blatnoi*. Vene keelest eesti keelde siginenud kõnekeelne sõna tähendab kurjategijat, teose kontekstistki selgub, et tegu on kutsumata külalise, sissetungijaga. Nimetus on aga jäetud eksootiliseks. Samamoodi on jäetud eksootiliseks ajalooline termin 'bürgermeister' > *Bürgermeister*. Nii *Bürgermeister* kui *blatnoi* annavad edasi kohalikku koloriiti, tõlkes loodud dialoog austab „teise” eripära täiel määral.

Järgmise eestlastele olulise ajaloolise termini transkriptsiooni aga saadab lihtsate sõnadega kirja pandud tihe tõlge:

Jah, **vaps** ei olnud vanaisa kindlasti mitte[...] /281/

No creía que su abuelo hubiera sido uno de **los vaps***[...] /347/

*Participantes de la guerra de independencia de Estonia, abreviatura *Vapsid*.

*[Eesti vabadussõjast osavõtjad, lühend *Vapsid*.]

Reaali **väljajätt** on taas põhjendatav kompenseeriva kontekstiga: nagu teosest eelnevalt selgub, rääkisid linnainimesed, kes tahtsid peened olla, „saksa keelt eesti sõnadega”.

See oli ilus, elav, värviline keel, midagi sootuks muud kui see kehvapoolne ja **kadakamaiguline** keel, mida tema ja ta sõbrannad linnas rääkisid. /141/

Era una lengua bonita, viva, con mucho colorido, completamente distinta **de aquella tan pobre** que hablaba con sus amigas en la **ciudad** /182/

[See oli ilus, elav, värviline keel, midagi sootuks muud kui see kehvapoolne keel, mida tema ja ta sõbrannad **linnas** rääkisid.]

5.5 Geograafilised reaaliid

Geograafilisi reaale on teoses kõige vähem. Enamasti on neid tõlgitud tunnustatud vaste (12 korral) ja üldistusega (11 korral). Geograafiliste reaaliide **tunnustatud vastete** olemasolu näitab taas, et meie kandi geograafilist reaalsust peaks olema hispaania keeles ametlikult teadvustatud, kahe kultuuri kokkupuutepunktis kanduvad edasi tuumsisud:

punarind > *petirrojo*

roolinnud > *carriceros*

kiivitaja > *avefría*

siberi võhumõõk > *lirio siberiano*

kuldking > *zapatito de dama*

kullerkupud > *calderones*

Üldistatud geograafilised reaaliid on näiteks:

seakapsas > *cardo* > [ohakas]

porikärbes > *mosca* > [kärbes]

parm > *mosca* > [kärbes]

metsülane > *anémona* > [ülane]

must-kärbsenäpp > *papamoscas* > [kärbsenäpp]

Liigilt on üldistatud perekonnale, sugukonnale või seltsile. Sellise toimimisviisi kohta annab põhjenduse E. Soosaar, kes murdis pead Faulkneri teostes esinevate taime- ja loomaliikide kallal, mis olid küll levinud Mississipi kallastel, aga Eestis vaat et tundmatud. Soosaar väidab, et kui taime- või loomaliigi tõlkevaste on sihtkeeles liiga pentsik või sellele polegi vastet, on selle üldistamine põhjendatav (Soosaar 1987: 4–5).

Kahel korral on geograafilisi reaale **parafraseeritud**. Võibolla annab selline lähenemisviis vaid pelka informatsiooni lähteteksti sisu kohta, kuid lugejaga suheldakse, ta tõmmatakse kaasa. Järgmise näite puhul võtab parafraas dünaamiliselt ekvivalentselt arvesse, et Hispaanias

teatakse pigem sõna 'kindlus', ja näitab hispaanlasele tuttava sõna abil Eesti mineviku aega, kus samuti ehitati kaitserajatisi.

Järgmise peatuse tegid nad **vana maalinna asemel**. /214/

Hicieron la siguiente parada en un **sitio donde hubo una fortaleza**. /265/

[Järgmise peatuse tegid nad **kohas, kus kunagi oli kindlus**.]

5.6 Tulemused ja järeldused

Süntaktilisi strateegiaid (kalkasid, poolkalkasid, tunnustatud vasteid ja transkriptsioone) on reaalide tõlkimisel kasutatud 192 juhul 329-st (58%). Seega on 58% juhtudest jäänud alles seos eesti kultuuriga, kasutatud on sihtkultuuri suhtes võõrapärastavat tõlget ja tõlkes on loodud „kultuurilist teist” esiletõstev dialoog. Enamik pärisnimede tõlkevõtetest (76%) on süntaktilised. Ühiskondlik-poliitiliste ja geograafiliste reaalide tõlkimisel on süntaktiliste strateegiate osakaal 48%, etnograafiliste reaalide tõlkimisel 33%. Võõrapärastavat tõlget soosib ennekõike asjaolu, et ligi pooled teoses esinevad reaalsed on pärisnimed, mis pole loomuldasena kultuurilisele kodustamisele eriti altid. Pärisnimed on tõlkes enamasti transkribeeritud. Kuna pärisnimesid on selles teoses palju, siis on teose reaalide tõlkimisel kõige levinum tõlkevõtte transkriptsioon. Kui transkriptsioone ei täienda kontekst ega kommentaar, ei tee transkribeeritud pärisnimed kultuurilise mõistmise protsessi lihtsaks, vaid näivad hoopis ootavat, et sihtteksti lugejal oleks meie kultuuri kohta eelteadmisi. Transkriptsiooni järel on teine levinum tõlkestrateegia kalka. Kalkade ja poolkalkade kasutamist soosib siingi teoses etnograafiliste ja ühiskondlik-poliitiliste reaalide läbipaistvus. Antud strateegiate kasutamist soodustab ka teose kontekst. Niiviisi tõlgitud läbipaistvad reaalsed annavad edasi kohalikku koloriiti, jäämata sealjuures liiga võõrapäraseks (nagu nt transkribeeritud pärisnimed). Siiski aga tuleks sel moel tõlgitud reaalide tuumsisude põhjalikumaks mõistmiseks tunda eesti kultuuri. Kalkad on enamasti dünaamiliselt ekvivalentsed, kuna toetuvad hispaania ja eesti kultuuri ühisosale. Geograafiliste reaalide dünaamiliselt ekvivalentsed tunnustatud vasted kinnitavad taas, et meie geograafia ei tohiks hispaanlastele olla tundmatu.

Semantilisi strateegiad (parafrase, üldistusi, teise kultuuri reaale, väljajätu ja kommentaare) on kasutatud 137 juhul 329-st (42%). Pragmaatilisest plaanist vaadates on 42% juhtudest kasutatud sihtkultuuri suhtes kodustavat tõlget. Semantilised strateegiad moodustavad suurema osa etnograafiliste reaalide tõlkevõtetest (67%) ja üle poole ühiskondlik-poliitiliste (52%) ja geograafiliste reaalide (52%) tõlkevõtetest. Pärisnimede tõlkimisel on semantiliste strateegiate osakaal 24%. Semantiliste strateegiate kasutamist soosivad kahe kultuuri vahelised sarnasused ja ühised (kuigi kultuuriliselt neutraalsemad) teemad. Kodustav tõlge loob osaliselt küll äratundmist põhjustava dialoogi, kuid tõlkenäidetest selgub, et kuigi teksti on semantiliste strateegiatega lugejale lähemale toodud, pole seda siiski tehtud liiga lihtsaks ja nii mõndagi jääb veel avastada. Kommentaar kui semantiline strateegia on süntaktilise strateegiaga kombineeritud 35 korral (11%); mis näitab kompromissi võõrapärastava ja kodustava tõlke vahel. Nagu „Piiririigi” puhul, aitab tihe tõlge ka selles teoses avada uusi perspektiive ja mõista teoses peituvat varjatud isamaalisust ning annab sihttekstile „kirjanduslikku sarmi” juurde.

Järgmises tabelis on arvuliselt esitatud „Sellesama jõe” reaalid ja nende tõlkevõtted.

	etnograafiline	geograafiline	ühiskondlik-poliitiline	pärisnimi	kokku
transkriptsioon	3		5	108	116
kalka	15	1	20	12	49
üldistus	27	11	13	1	53
kommentaar (kombineeritud teise tõlkevõttega)	+tunnustatud +parafras +üldistus		+transkriptsioon	+ 33 trans	(37)
parafras	8	2	9	2	23
tunnustatud vaste	5	12	5	2	21
teise kultuuri reaal	10		6		15
väljajätt	2	1	3	3	9
poolkalka	2			4	6
reaale kokku	72	27	61	132	292
kasutatud tõlkestrateegiaid kokku	72+3	27	61+1	132+33	329

Võru murde tõlkimisel on samuti leitud kompromiss võõrapärastava ja kodustava strateegia vahel. Murre on ühelt poolt kohandatud dünaamiliselt ekvivalentseks hispaania kõnekeeleks, kuid teisalt on murdesõnade transkribeerimine ja kommenteerimine taas näide tihedast tõlkest, mis ei anna küll tõlkes edasi võru keelt tervikuna, kuid viitab siiski „teisesuse” mõnele aspektile. Eksotiseeritud võrukeelsed sõnad annavad hispaania keele kontekstis võru keelele uue tähenduse.

Kokkuvõte

Läbi aegade on eesti keelest hispaania keelde tõlgitud 22 teost, millest 16 on kirjastatud Hispaanias. Tõlgitud on Arved Viirlaiu, Jaan Krossi, Emil Tode, Viivi Luige ja Jaan Kaplinski romaane, Heljo Männi ja Piret Raua lastelugusid, Friedrich Reinhold Kreutzwaldi ja Juhan Kunderi muinasjutte ning erinevate autorite luulet (Jüri Talvet, Jaan Kaplinski, Marie Under, Lydia Koidula, Betti Alver jt). Meie kirjanduse tõlkimise eestvedajad on põhiliselt olnud Jüri Talvet ja Albert Lázaro-Tinaut. Tõlkimine hoogustus taasiseseisvumise ajal, kuna pärast Nõukogude Liidu lagunemist kasvas läänemaailmas huvi idabloki riikide vastu. Hispaania keelde tõlgitud eesti proosa on enamasti ajalooühinguline ja käsitleb eestlaste mitmekülgset identiteeti. Tõlked on sagedasti tehtud teiste keelte kaudu, sest Hispaania tõlkemaastikul ollakse kaudtõlke vastu sallivad. Senini pole olnud ühtki otsetõlkijat, kes ise otsast lõpuni meie teoseid eesti keelest hispaania keelde tõlgiks. Parimal juhul teeb eestlane alustõlke, mida viimistleb hispaania keelt emakeelena kõnelev inimene. Hoolimata mitmesugustest tõlkijate õigusi kaitsvatest organisatsioonidest on tõlkijaamet Hispaanias jätkuvalt alahinnatud ja ilukirjanduse tõlkimine ei taga püsivat sissetulekut. Meie kirjanduse tõlkeid on toetatud küll Eesti Kultuurkapitali stipendiumitega ja pärast tõlgete ilmumist on võimalik saada preemiaid ka Hispaania riigilt, kuid eesti kirjanduse tõlkijat peab eelkõige inspireerima tingimusteta kultuurihuvi, sest materiaalselt kasu loota pole.

Hispaania on tõlgitavate teoste arvu poolest Euroopas Saksamaa järel teisel kohal. Kuigi enamjaolt tõlgitakse ilukirjandust ja tõlkemaastikul on esindatud umbes poolsada keelt (sh ka eesti keel), on eelistatumad siiski suuremad keeled: inglise, prantsuse, itaalia, saksa. Eesti tõlkekirjandus jagab Hispaanias ühesugust saatust teiste väikekirjandustega, paratamatult jäädakse kasumit tootvast kirjastamistegevusest välja. Eesti reaalsus on hispaanlaste silmis sulanud ühte endise Nõukogude Liidu reaalsuse ja kogu Baltimaade reaalsusega, meie riik on seal maal jätkuvalt eksootiline ja tundmatu. Ilmunud eesti kirjandust on küll pisteliselt kajastatud blogosfääris ja kirjandusajakirjades, mõnel harval juhul ka suure lugejaskonnaga päevalehtedes, kuid Hispaanias saavutatakse rohkem kõlapinda ainult siis, kui meie kirjandus läheks rahvusvaheliselt moodi. Keskmise hispaania lugeja huvitub bestselleritest ja otsib loetust pigem meelelahutust, eesti kirjandust loevad vaid mõned suure kultuurihuviga inimesed.

Eesti kultuuri tõlkimise põhjalikumaks uurimiseks võeti magistritöös vaatluse alla kahes otse eesti keelest hispaania keelde tõlgitud teoses – Emil Tode „Piiririik” ja Jaan Kaplinski „Seesama jõgi” – esinevad reaaliid. Kuigi kumbki tõlkteos pole toonud kirjastajatele suurt majanduslikku kasumit, näitavad raamatukogude laenutuste andmed, et nad pole siiski jäänud lugejate tähelepanuta. Teoste kultuurilist tausta aitavad lugejatele avada trükistele lisatud sisu- ja autorituvustused ning päevalehtedes, kultuuriajakirjades ja blogosfääris ilmunud põgusad arvustused. Emil Tode teos on Hispaania kirjanduskriitikult saanud positiivset vastukaja. Jaan Kaplinski teose kohta kirjutatud vähestes arvamussvaldustes on aga esile tõstetud hispaania lugejale liiga keerulist kultuurikonteksti.

Kultuur avaldub kõige otsesemalt reaaliides ja nende tõlkimine eesti keelest hispaania keelde kujundab tõlkes avanevat pilti eesti kultuuri kohta, loob dialooge kahe kultuuri vahel, algatab kultuurilise mõistmise protsesse ja kannab edasi eestlaste ajalugu. Mõlema teose reaaliide tõlkimisel on u 60% juhtudest kasutatud süntaktilisi (võõrapärastavaid) strateegiaid ja u 40% juhtudest semantilisi (kodustavaid) strateegiaid. Tõlgetes on seega pigem austatud eestlasliku „teise” eripära. „Teise” eripära austamist reaaliide tõlkimisel soosib näiteks hispaania keele sõbralikkus transkriptsioonide vastu ja meie kultuuri etnograafiliste ja ühiskondlik-poliitiliste reaaliide tähenduslik läbipaistvus. Tähenduslikult läbipaistvate reaaliide tõlkimiseks ja nende tuumsisude edasiandmiseks on võõrapärastest strateegiatest kasutatud kalkasid või poolkalkasid. Reaaliide tõlkimist võõrapäraste strateegiatega soosib samuti kontekstist selguv täiendav info ja Kaplinski teose puhul ka tähenduslikult motiveeritud pärisnimede rohkus. Eestlasliku „teise” eripära austav dialoog eeldab lugejalt aktiivset kaasamõtlemist ja eriti Kaplinski romaani puhul ka varasemaid kultuuriteadmisi. Ennekõike eeldavad lugejalt varasemaid teadmisi transkriptsioonimeetodiga ja ilma täiendava kommentaarita tõlgitud reaaliid.

Kodustavad strateegiad aga loovad tõlkes tuttavlikkusel põhineva dialoogi, kus on arvestatud, et hispaania lugejal on eesti kultuuri kohta eelteadmisi vähe. Kodustavate strateegiate kasutamist soosivad kahe kultuuri vahelised sarnasused ja ühised (kuigi kultuuriliselt neutraalsemad) teemad. Võimalike tähenduste parema edasiandmise huvides on reaale hispaania keelde vahendatud üldistuste, kommentaaride, parafraside või teise kultuuri

reaalide abil, harva on reaaliid ka tõlkes välja jäetud. Nimetatud kodustavate strateegiatega on muudetud informatsiooni hulka ja samuti tehtud infot nähtavaks või varjatuks.

Kultuurilise mõistmise protsessi ärgitavad eesti ja hispaania kultuuri vahelised kokkupuutepunktid: Hispaania keeleruumis on varem teadvustatud meie kandi geograafiat ja samuti Nõukogude Liidu reaalsust. See teadvustamine on andnud hoogu reaalide tõlkimisele tunnustatud vastetega. Lisaks võivad kahe kultuuri vahel osaliselt kokku langeda mõistete tuumsisud. See kokkulangevus aitab reaalidele leida dünaamiliselt ekvivalentseid tõlkevasteid, mis võivad lisaks kodustavatele vastetele olla ka võõrapärased (lisaks tunnustatud vastetele ka kalkad ja poolkalkad). Ehk kõige paremini soosib kultuurilise mõistmise protsessi eesti kultuurireaalide tihe tõlge, tekstile lisatud tabavad ja lühikesed allmärkused või tekstisisesed kommentaarid. Tihe tõlge leiab kompromissi võõrapärastava ja kodustava tõlke vahel ja lisab tõlketekstile „kirjandusliku sarmi”, avades vahel lähteteksti kohta ka uusi vaatepunkte.

Kuna ilukirjanduses pole tähenduste loomine määratletud ja reaalide tõlkimisel on võimatu üheselt edasi anda tuumsisudega seostuvaid võimalikke kaastekste, siis loovad nii kodustavalt kui võõrapärastavalt tõlgitud reaaliid kolmanda ruumi, mis asub eestlaste kultuuriruumi ja hispaanlaste kultuuriruumi vahel. See ruum tekib lähteteksti autori, tõlkijate ja sihtteksti lugejate kultuurikoodide erinevustest ja põimumistest. Võiks öelda, et eestlaste jaoks tuntud eestlusest saab kahes analüüsitud tõlkes pisut teistsugune eestlus: kolmandas ruumis luuakse Eesti kohta uus kujutis, kus tähendused on pidevas muutumises, kus kantakse edasi meie minevikku ja kindlustatakse meie tekstide olevikulisus.

Kuigi meie tõlkekirjandus ei algata Hispaanias suuri kultuurimuutmise protsesse ja jääb ääremaile, loodab autor, et töö annab küllaldaselt aimu sellest, millega tuleb arvestada sellel keele- ja kultuurihuvilisel, kes tahaks tulevikus võtta südameasjaks mõne eesti teose tõlkimise hispaania keelde. Magistritöö põhitulemus on tehtud uurimuse alusel see, et meie kultuur pole läinud hispaaniakeelses tõlkes kaduma, vaid selle kohta on tekkinud uus muutuvate tähendustega kolmas kultuuriruum. Selle kultuuriruumi tekke teadvustamine võiks tulevast tõlkijat julgustada kombineerima kahe kultuuri ühisjoontest lähtuvaid erinevaid võõrapärastavaid ja kodustavaid tõlkestrateegiaid ja kasutama enam tihedat tõlget, mis soosib produktiivset lugemist. Kuna hispaania keelde on seni tõlgitud enamjaolt rahvusliku temaatikaga ajalooühingulist proosat, siis edaspidi võiks ehk suurema lugejahuvi äratamiseks

tõlkida teoseid, mis pole liialt universaalsed ega ometi ka liialt rahvuslikud, vaid asetuvad telje keskele; sellised on näiteks Indrek Hargla Tallinna-teemalised põnevusromaanid ja Mehis Heinsaare fantastika.

Edasised uurimisteed võiksid puudutada eesti keelest hispaania keelde (ja miks mitte ka mõnda muusse keelde) tehtud kaudtõlkeid: tõlkeuniversalide avaldumist kaudtõlkes, kaudtõlgete olulisust väikese kirjanduse jaoks jms. Reaalide tõlkimise analüüsimisel oleks edaspidi huvitav teha lugejauuringuid, võiks korraldada küsitlusi lugejate eelteadmiste kohta ja uurida, kuivõrd loetakse allmärkusi.

Summary

The present thesis studies translation strategies of realia on the example of two novels translated into Spanish from Estonian – Jaan Kaplinski's *The Same River* and Emil Tode's *Border State*. Since the translation of realia is one of the key factors to convey cultural meanings, the analysis of translation shifts helps to study the ways Estonian culture has been transferred to the Spanish context, the degree of cultural translatability and the similarities between the two cultures.

The paper consists of five chapters. The first chapter gives an overview of the Estonian literary works translated into Spanish and describes briefly the procedures of Estonian-Spanish literary translation. The second chapter introduces the translation policies common in Spain and the profile of Spanish readers. The third chapter defines the essence of realia, contemplates their translation as a dialogue between the source and the target culture, and argues the pros and cons of foreignizing and domesticating translation strategies. It makes use of the notions of thick translation and nuclear content of a concept and studies the impossibility to translate univocal meanings. The last part of the chapter presents the typology of realia and translation strategies used in the empirical research.

Realia are divided into ethnographic, geographic and sociopolitical items and culturally motivated proper names. Võru dialect is also considered a part of cultural items as it comprises cultural significations different from the common meanings of the Estonian literary standard. Translation strategies used in the research are divided into syntactic strategies (transcription, calque, half-calque and acknowledged translation) that are foreignizing and help to preserve “the otherness” of Estonian culture, and semantic strategies (generalization, paraphrase, comment, realia of other culture, and omission) that tend to domesticate realia and bring them culturally closer to the Spanish reader.

The fourth and the fifth chapter present the empirical research on realia translation in *The Same River* and *Border State*. Both chapters give an overview of the reception of the mentioned Spanish translations presenting the number of editions, sales figures and borrowings from Spanish libraries. The basic ideas highlighted in critical reviews and promotional material have been also summed up. The chapters study and exemplify the

translation strategies used for different types of realia, observing their role in bridging the two cultures.

All in all, there have been 22 Spanish translations of Estonian literary works, most of them made thanks to the commitment of Jüri Talvet and Albert Lázaro-Tinaut. There are no Spanish translators working directly from the Estonian language; at best, a native Estonian translator provides a translation draft that is later revised by a native Spanish translator. In the literary landscape of Spain, Estonian literature translated into Spanish unfortunately occupies a marginal position and it does not bring significant profit to Spanish publishers. Spanish readers prefer bestsellers and translation as a profession is not highly valued. But translating Estonian literature into Spanish is not a pointless mission: the present research reveals that the two analyzed novels have not passed unnoticed and a few critical reviews have been appreciative of their value.

The analysis of translation strategies of realia demonstrates that Spanish translations have respected “the Estonian otherness” – in both novels, 60 per cent of the realia translations are syntactic. The transparency of Estonian ethnographic and sociopolitical realia favors the use of calques and half-calques that help to transmit the nuclear content of cultural items. The preservation of “Estonian otherness” assumes that the Spanish reader has some previous knowledge about Estonia, a fact that is extremely important in case of transcriptions without additional comments. Semantic strategies (40 per cent of realia translations) rely mainly on culturally neutral meanings and similarities between Estonian and Spanish cultures.

A clear intercultural connection is revealed by the fact that Spanish language recognizes terms related to the Soviet Union and Estonian geographic reality, which makes it easier to use acknowledged translations. Realia and its translation may also share a part of nuclear content that helps to create dynamic equivalence. Dynamically equivalent translations based on partially mutual nuclear content can be either foreignizing or domesticating. The best way to favor cultural understanding is to use thick translation, i.e. to add comments that induce productive reading, charm with their literary quality, and search for an equilibrium between foreignizing and domesticating translation strategies.

Literary works do not have determined meanings. The contents of translated realia are thus also subject to continuous change caused by the different cultural codes of readers, translators and authors. This continuous movement of significations creates a third cultural space between Estonian and Spanish culture where Estonia is depicted in a changing way that, in spite of its newness, helps to preserve and secure the viability of Estonian literary works. The future Estonian-Spanish translator should be aware of the existence of such a cultural space and thus encouraged to experiment with different foreignizing and domesticating strategies, including thick translation without the fear that Estonian culture might be wronged in the translation. The thesis could also be used as a study material in the trainings organized by the Estonian Literature Centre for the future translators of Estonian literature.

Bibliograafia

Aixelá, Javier Franco (1996). Culture-specific items in translation. – In: Translation, power, subversion, edited by Álvarez, Roman & Vidal, Carmen-África M. Clevedon: Multilingual Matters, 52–78.

Alikov, Valeri (2011). Mõtisklusi eesti kirjandusest ja Eestist üldse. – Tõlkes leitud Eesti. Eesti kirjanduse tõlkijate lood, toimetanud Kerti Tergem. Tallinn: Eesti Kirjanduse Teabekeskus, 119–126.

Appiah, Kwame Anthony (2000). Thick Translation. – In: Translation Studies Reader, edited by Lawrence Venuti. New York: Routledge, 419–429.

Berman, Antoine (2000). Trials of the foreign. In: Translation Studies Reader, edited by Lawrence Venuti. New York: Routledge, 284–297.

Carbonell, Ovidio (1996). The exotic space of cultural translation. – In: Translation, power, subversion, edited by Álvarez, Roman & Vidal, Carmen-África M. Clevedon: Multilingual Matters, 79–98.

Chesterman, Andrew (2000). Memes of Translation: the spread of ideas in translation theory. Amsterdam; Philadelphia: Benjamins.

Cronin, Michael (2003). Translation and globalization. New York: Routledge.

Diccionario de la Real Academia Española (2014).

<http://www.rae.es/recursos/diccionarios>

Eesti keele seletav sõnaraamat (2013). <http://www.keeleveeb.ee>

Eesti Kirjanduse Teabekeskus (2014). Andmed eesti keelest hispaania keelde tõlgitud teoste kohta. <http://www.estlit.ee/elis/?cmd=search>

El Placer de la Lectura (2011). El mismo río – Jaan Kaplinski.
<http://www.elplacerdelalectura.com/2011/03/el-mismo-rio-jaan-kaplinski.html>

Federación de Gremios de Editores de España (2013). Hábitos de Lectura y Compra de Libros en España 2012.
http://www.federacioneditores.org/0_Resources/Documentos/HabitosLecturaCompraLibros2012ESP_310113_1.pdf

Florin, Sider (1993). Realia in translation. – In: Translation as Social Action: Russian and Bulgarian Perspectives, edited by Palma Zlateva. London and New York: Routledge, 123–128.

Galiano, Angel García (2003). El tocino en la ventana: literatura estonia en España. – Revista de Libros no. 82. <http://www.revistadelibros.com/articulos/el-tocino-en-la-ventana-literatura-estonia-en-espana>

Hasselblatt, Cornelius (2011). Kus lõpeb elulugu ja algab kirjandus? – Kultuurileht Sirp, 6.01.

Heinloo, Sirel (2013). Seesama romaan? Jaan Kaplinski „Seesama jõgi” teisel pool Läänemerd. – Methis nr 12, 72–90.

Herrero, Leticia (2000). Sobre la traducibilidad de los marcadores culturales. – In: Translation in context. Edited by A. Chesterman, N. Gallardo San Salvador, Y. Gambier. Amsterdam: Benjamins, 307–316.

Kaplinski, Jaan (2007). Seesama jõgi. Tallinn: Vagabund.

Kaplinski, Jaan (2011). El mismo río. Traducido por Laura Talvet y Francisco Javier García Hernández. Madrid: Escalera.

Kirss, Tiina (2012). Kas tõlkida kirjandust (ja/või) kultuuri? – Kultuurileht Sirp, 14.06.

Lange, Anne (2008). Tõlkimise aabits. Tallinn: Valgus.

Laan, Mari (2006). Reaalide tõlkimine hispaaniakeelse kirjanduse eestindamisel. Magistritöö: Tartu Ülikool.

MCU (Ministerio de Educación, Cultura y Deporte de España) (2008). Centro de Documentación del Libro y la Lectura. Dirección general del Libro, Archivos y Bibliotecas. La traducción editorial en España.

<http://www.nuevatribuna.es/media/nuevatribuna/editmaker/pdf/traduccion.pdf>

MCU (2012). Observatorio de la Lectura y el Libro. El sector del libro en España 2010-2012.

http://www.mcu.es/principal/docs/MC/2012/Libro/Sector_del_Libro_Abril_2012.pdf

MCU (2013). Observatorio de la Lectura y el Libro. Panorámica de la edición española de libros 2012.

https://sede.educacion.gob.es/publiventa/descargas.action?f_codigo=14452C&codigoOpcion=3

MCU (2014). Lista de Catálogos de Bibliotecas Públicas.

<http://www.mcu.es/bibliotecas/MC/CBPE/CatalogosCCAA.html>

Newmark, Peter (2003). A textbook of translation. New York: Longman.

Nida, Eugene (2000). Principles of correspondence. – In: Translation Studies Reader, edited by Lawrence Venuti. New York: Routledge, 126–140.

Nord, Christiane (2005). Text analysis in translation. Amsterdam; New York: Rodopi.

Ortiz, Daniel (2014). Kõsimus Escalera kirjastusele Kaplinski teose kohta. E-kirjad aadressilt daniel@edicionesescalera.com aadressile maarja.paesalu@yahoo.com – 23.02.–24.02.

Ploom, Ülar (2009). Tekstilisest olemisest. – Vikerkaar 1–2, 110–126.

Pym, Anthony (1998). Spanish tradition – In: Routledge Encyclopedia of Translation Studies, edited by Mona Baker. London and New York: Routledge, 552–563.

Prado, Benjamín (1998). La otra Cara de la misma Cosa. – Suplemento cultural 'Babelia' n 358, El País, 19.09.

Reiss, Katharina, Vermeer, Hans J. (1996). Fundamentos para una teoría funcional de la traducción. Trad. S. García Reina, C. Martín de León. Madrid: Torrejón de Ardoz.

Saladrigas, Robert (1998). Un hombre del este sin carta de ciudadanía. – La Vanguardia, 18.09.

Schmidt, Karen (2011). Kultuurispetsiifiliste elementide tõlkimine Daniel Kehlmanni romaani „Maailma mõõtmise” näitel. Magistritöö: Tartu.

Soosaar, Enn. Rähesoo, Jaak. (1987). Projekt Faulkner. – Kultuurileht Sirp, 25.09.

Talvet, Jüri (2014). Arutlus Eesti kirjandusest Hispaanias. E-kirjad aadressilt juri.talvet@gmail.com aadressile maarja.paesalu@yahoo.com ja eravestlus. – 28.01.–7.02.

Tinaut, Albert Lázaro (1999). The presence of Baltic Literatures in Spain. – Elm: Estonian Literary Magazine, no. 8, 10–13.

Tinaut, Albert Lázaro (2004). La recepció de les literatures ibèriques a Estònia, Letònia i Lituània i les traduccions de les literatures del Bàltic oriental a l'Estat espanyol. Quaderns: revista de traducció, núm. 11, 59–87.

Tinaut, Albert Lázaro (2010a). Cuatro poemas de Lydia Koidula. – 6.06.

<http://impedimentatransit.blogspot.com/2010/06/cuatro-poemas-de-lydia-koidula.html>

Tinaut, Albert Lázaro (2010b). Presentación de la antología “Elegía estonia y otros poemas”, de Jüri Talvet. – 14.07.

<http://impedimentatransit.blogspot.com/2010/07/presentacion-de-elegia-estonia-y-otros.html>

Tinaut, Albert Lázaro (2010c). Jüri Talvet, un poeta moleestamente independiente – 16.07.

<http://impedimentatransit.blogspot.com/2010/07/juri-talvet-un-poeta-moleestamente.html>

Tinaut, Albert Lázaro (2011a). Literatura estonia en castellano: “El mismo río” de Jaan Kaplinski. – 24.03.

<http://transeuntenorte.blogspot.com/2011/03/literatura-estonia-en-castellano-el.html>

Tinaut, Albert Lázaro (2011b). En recuerdo del poeta estonio Andres Ehin – 11.12.

<http://impedimentatransit.blogspot.com/2011/12/en-recuerdo-del-poeta-estonio-andres.html>

Tinaut, Albert Lázaro (2014). Arutlus Eesti kirjandusest Hispaanias. E-kirjad aadressilt alazaro08@gmail.com aadressile maarja.paesalu@yahoo.com. – 18.02–7.03.

Tode, Emil (1998). Estado fronterizo. Traducido por Ruth Lias y Albert Lázaro Tinaut. Barcelona: Tusquets Editores.

Tode, Emil (2009). Piiririik. Tallinn: Eesti Päevalehe AS.

Torop, Peeter (2011). Tõlge ja kultuur. Tallinn; Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.

Toury, Gideon (2012). Descriptive translation studies – and beyond. Amsterdam; Philadelphia: Benjamins.

Unesco World Bibliography of Translation – Index Translationum (2014). Andmed eesti keelest, soome keelest ja ungari keelest hispaania keelde tõlgitud teoste kohta.

<http://www.unesco.org/xtrans/>

Väljataga, Märt (2012). Maastik nüanssidega. Eesti kirjanduse tõlkimisest. – Eesti Ekspress, 19.02.

Venuti, Lawrence (1998). The scandals of translation: Towards an Ethics of Difference. London; New York: Routledge.

Venuti, Lawrence (2008). The Translator's Invisibility. London; New York: Routledge.

Влахов, Сергей & Флорин, Сидер (1980). Непереводимое в переводе. Москва: Международные отношени.

Eesti keelest hispaania keelde tõlgitud ilukirjandusteosed

Kronoloogiline nimekiri eesti keelest hispaania keelde tõlgitud teostest on koostatud järgmiste allikate põhjal: vestlus Jüri Talvetiga, meilivahetus Albert Lázaro-Tinautiga, UNESCO andmebaas (2014), Eesti Kirjanduse Teabekeskuse andmebaas (2014), Angel García Galiano artikkel (2004), Albert Lázaro Tinauti artiklid (1999, 2004) ja blogid transeuntenorte.blogspot.com, impedimentatransit.blogspot.com.

1895

Kreutzwald, F.R. Vägev vähk ja täitmatu naine. **El camarón encantado**. Prantsuse keelest tõlkinud José Martí. La Habana.

1966

Viirlaid, Arved. Ristideta hauad. **Tumbas sin cruz**. Prantsuse keelest tõlkinud Jaime Maestro. Barcelona: Caralt.

1982

Mänd, Heljo. Koer taskus. **Perrito del bolsillo**. Vene keelest tõlkinud Carlos Osorio. Moskva: Raduga.

1983

Kreutzwald, Friedrich Reinhold. Kuuvalgel vihtlejad neitsid. **Las hadas del bosque**. Tõlkinud Hella Aarelaid, E.B. Pons. Barcelona: ajakiri Devenir, nr 6.

1987

Kreutzwald, Friedrich Reinhold. Tark mees taskus. **El sabio aconsejador**. Vene keelest tõlkinud Boris Smirnov. Tallinn: Perioodika.

1987

Kunder, Juhan. Imepeegel. **El espejo mágico**. Vene keelest tõlkinud Boris Smirnov. Tallinn: Perioodika.

1990

Valik M. Underi ja Betti Alveri luulet. **Voces femeninas del Este**. Tõlkinud Birute Ciplijauskaite. Barcelona: ajakiri El Ciervo, nr 471.

1990

Eesti muinasjutud. **Cuentos tradicionales estonios**. Tõlkinud Hella Aarelaid. Adapteerinud E. B. Pons, Albert Lázaro-Tinaut, valinud Jüri Talvet. Tallinn: Perioodika.

1992

Kross, Jaan. Keisri hull. **El loco del zar**. Prantsuse keelest tõlkinud Joaquín Jordá koostöös Jüri Talvetiga. Barcelona: Anagrama.

1993

Valik Eesti luulet (J. Kaplinski, A. Kaalep, K. Merilaas, P. Rummo, A. Alliksaar, E. Mihkelson, V. Luik, J. Viiding, J. Talvet, H. Runnel, B. Alver, A. Ehin). **Poesía estonia**. Tõlkinud Jüri Talvet ja Tiiu Põder. Granada: ajakiri Carmina Burana, nr 3.

1993

Valik J. Kaplinski, H. Runneli, A. Kaalepi ja J. Talveti luulet. **Cuatro poemas estonianos**. Tõlkinud Tiiu Põder. Lucena: ajakiri Angélica, nr 5.

1993

Luik, Viivi. Seitsmes rahukevad. **La séptima primavera de la paz**. Saksa keelest tõlkinud Rosa Maria Bassols. Barcelona: Seix Barral.

1995

Kross, Jaan. Professor Martensi ärasõit. **La partida de profesor Martens**. Prantsuse keelest tõlkinud Joaquín Jordá koostöös Jüri Talvetiga. Barcelona: Anagrama.

1998

Tode, Emil. Piiririik. **Estado fronterizo**. Tõlkinud Albert Lázaro-Tinaut ja Ruth Lias. Barcelona: Tusquets.

1998

Kaplinski, Jaan. Valik luulet. **Nada más que algo más.** Tõlkinud Jüri Talvet ja Albert Lázaro-Tinaut. Casa del Traductor de Tarrazona.

2002

Talvet, Jüri. Eesti eeleegia ja teisi luuletusi. **Elegía estonia y otros poemas.** Tõlkinud Jüri Talvet ja Albert Lázaro-Tinaut. Valencia: Palmart Capitelum.

2003

Kreutzwald, Friedrich Reinhold. Priiusele. **A la libertad.** Tõlkinud Jüri Talvet ja Albert Lázaro-Tinaut. Barcelona: ajakiri Lateral, nr 108.

2007

Koidula, Lydia. Valik luulet. Tõlkinud Jüri Talvet ja Albert Lázaro-Tinaut. Teruel: ajakiri Turia, nr 80, 127-130.

2011

Kaplinski, Jaan. Seesama jõgi. **El mismo río.** Tõlkinud Javier Garcia Hernández ja Laura Talvet. Madrid: Escalera.

2011

Raud, Piret. Härra Linnu lugu. **La curiosa historia del Señor Pájaro.** Tõlkinud Elena Amo. Barcelona: Libros del Zorro Rojo.

2011

Mathura. Tuhat Unenägu. **Mil sueños.** Tõlkinud Indrek Õis, Rebeca de Benito, Mathura, Francoise Roy. Tallinn: Allikaäärne.

2013

Talvet, Jüri. Unest, lumest. **Del sueño, de la nieve.** Tõlkinud Jüri Talvet, Albert Lázaro-Tinaut Tarazona: Olifante.